

Staða og hlutverk þekkingarsetra í byggðapróun

Áfangaskýrsla 1 – niðurstöður viðtala

Anna Guðrún Edvardsdóttir

Mars 2019

Stjórnarráð Íslands
Mennta- og
menningarmálaráðuneytið

Anna Guðrún Edvardsdóttir

Staða og hlutverk þekkingarsetra í byggðapróun – áfangaskýrsla 1 – niðurstöður viðtala

Þekkingarsetrið Nýheimar

Litlubru 2

780 Höfn

<http://www.nyheimar.is>

Mars 2019

Efnisyfirlit

Inngangur	4
1. Þekkingarsetur í fortíð og nútíð	7
1.1. Nýheimar Þekkingarsetur	8
1.2. Þekkingarnet Þingeyinga	9
1.3. Háskólafélag Suðurlands	9
2. Fræðileg umfjöllun	10
2.1. Þriggja þátta líkanið (Triple Helix model)	10
2.2. Áhrif þekkingaruppbyggingar á samfélög	11
3. Aðferðarfræðin	15
3.1. Viðtalsrannsókn	15
3.2. Viðmælendur	16
3.3. Þemagreining viðtala	16
4. Niðurstöður viðtala	17
4.1. Bakgrunnsupplýsingar	18
4.2. Samfélagið	19
4.2.1 Samfélagsbreytingar	19
4.2.2. Atvinnutækifæri og vinnumarkaðurinn	21
4.2.3. Ríkjandi gildismat	21
4.3. Staða og hlutverk þekkingarsetra	22
4.3.1. Hlutverk þekkingarsetra	22
4.2.2. Staða þekkingarsetra	24
4.3. Orðræðan um þekkingarsetrin	25
4.4. Menntun, rannsóknir og nýsköpun	26
4.4.1. Menntun	27
4.4.2. Rannsóknir	27
4.4.3. Nýsköpun	28
5. Niðurstöður	29
5.2. Tilgangur, markmið og meginniðurstæða	29
5.2. Samfélögin	30
5.3. Hlutverk og staða þekkingarsetra	32
5.4. Orðræðan um þekkingarsetrin	32
5.5. Háskólanám, rannsóknir og nýsköpun	33
6. Samantekt	34
Heimildaskrá	36

Inngangur

Þróun þekkingarsamfélagsins á landsbyggðinni hefur verið sú að þær stofnanir og/eða fyrirtæki sem starfa á sviði þekkingaröflunar og/eða miðlunar auk rannsókna hafa safnast saman undir einu þaki og mynda eina heild. Hver stofnun og/eða fyrirtæki starfar sjálfstætt að undanskildum kostnaði við sameiginlegan rekstur og verkefni. Nýheimar þekkingarsetur á Höfn, Háskólafélag Suðurlands í Fjölheimum á Selfossi og þekkingarnet Þingeyinga á Húsavík eru slíkar stofnanir og í daglegu tali eru þær nefndar þekkingarsetur og/eða háskólasetur. Erlendis er hægt að finna sambærilegt fyrirkomulag s.s. University of the Highlands and Islands, sem er samstarf þrettán háskóla- og rannsóknastofnana sem eru staðsett víðs vegar um hálöndin og eyjar Skotlands (Anna Guðrún Edvardsdóttir, 2016; Hills og Lingard, 2003).

Árið 2010 skipaði þáverandi menntamálaráðherra starfshóp sem skoða átti þessa þróun sem hafist hafði af krafti um aldamótin 2000. Markmiðið var að kortleggja fjármögnum, skipulag, hlutverk og rekstur setranna og hvernig væri mögulegt að efla og styrkja starfsemina, sérstaklega með auknum tengslum og samstarfi þeirra. Niðurstaða starfshópsins var sú að fjölbreytni í starfseminni væri mikil sem hafði áhrif í efnahagslegu og menningarlegu tilliti. Um væri að ræða smáar en fjölbreyttar einingar en þó væri ljóst að háskóla- og rannsóknastarfsemi og tengsl þeirra við stoðkerfi atvinnulífsins og fyrirtæki væri samfélögum mikilvæg. Því væri samstarf og samskipti lykilatriði til þess að umbreyta rannsóknum og þróunarvinnu í nýsköpun, vöruþróun, viðskiptatækifæri, samfélagsbætur og aukna velferð. Einnig kom fram að forsenda skilvirks nýsköpunarkerfis væri flæði þekkingar á milli fyrirtækja, háskóla og rannsóknastofnana. Að lokum var það niðurstaða hópsins að með enn frekara samstarfi setranna við háskóla, rannsóknastofnanir og fyrirtæki mætti nýta mannauð og aðstöðu betur og auka aðgengi nemenda og fræðimanna að auðlindum menningar og náttúru landsins (Mennta- og menningarmálaráðuneytið, 2010). Áfangaskýrslan er góð heimild hvað varðar kortlagningu á þekkingarsetrum á landinu öllu en það sem rýrir gildi hennar er að ýmsar staðhæfingar og fullyrðingar er varðar áhrif setranna á samfélög eru ekki studdar með vísun í heimildir. Því er engin leið að fá úr því skorið hvort það sem fullýrt er sé byggt á rannsóknaniðurstöðum eða séu skoðanir og gildismat þeirra sem sátu í starfshópnum (Mennta- og menningarmálaráðuneytið, 2010, Anna Guðrún Edvardsdóttir, 2016). Dæmi um slíkar fullyrðingar eru:

Varast þarf að líta á menningu (í víðum skilningi) eingöngu sem stuðning við atvinnulífið. Menning er það sem við erum og ef menning er aum verður ekkert traust atvinnulíf byggt upp. Þess vegna þarf að leita leiða til þess að þekkingarsköpun setra skili sér út í samfélagið og menninguna, svo almennt menntunarstig hækki. Góð almenn menntun, með trausta kjölfestu í siðferði,

gagnrýnni hugsun og menningarsögu, þar sem hið staðbundna er tengt við hið hnattræna, gerir hvern einstakling verðmætari og eykur þannig almenna hagsæld. Með því mun almenn vermætasköpun smátt og smátt aukast samhliða því sem einstök nýsköpunarverkefni komast á fót (Mennta- og menningarmálaráðuneyti, 2010, bls. 68).

Síðan áfangaskýrslan kom út hefur ekki verið ráðist í skoðun á starfsemi þekkingarsetranna af hálfu ráðuneytisins. Hins vegar fjallar doktorsritgerð Önnu Guðrúnar Edvardsdóttur frá 2016 um samspil þekkingarsamfélagsins og byggðapróunar á Íslandi og Skotlandi og í henni er þróun þekkingarsamfélagsins rannsökuð. Niðurstaða þeirrar rannsóknar sýndi m.a að byggðapróun snýst um efnahagslega þætti svo sem atvinnusköpun, fólksfjölgun og rannsóknarverkefni sem einblína á aðalatvinnuvegi svæðanna. Hins vegar gerir þekkingarsamfélagið dreifðum byggðum kleift að dýpka tengslin við umhverfislega, félagslega og menningarlega þætti og skapa þannig sjálfbær samfélög sem sýna seiglu en það er eitt af meginmarkmiðum bæði byggða- og sóknaráætlana landshluta (Anna Guðrún Edvardsdóttir, 2016).

Um nokkurt skeið hafa þrjú þekkingarsetur á landsbyggðinni; Nýheimar Þekkingarsetur á Höfn, Þekkingarnet Þingeyinga með höfuðstöðvar á Húsavík og Háskólafélag Suðurlands á Selfossi stefnt að því að skoða stöðu og hlutverk setra sinna í byggðapróun. Sótt var um styrk í Bygðarannsóknasjóð árið 2017 en ekki fékkst styrkur í það skiptið. Árið 2018 var Anna Guðrún Edvardsdóttir aðjúnkt við Menntavísindasvið Háskóla Íslands og sérfræðingur hjá Rannsókn- og ráðgjafyrirtækinu RORUM ehf. fengin til liðs við setrin sem rannsakandi slíks verkefnis. Nýheimar Þekkingarsetur hafði forgöngu um að sækja um forverkefnisstyrk til Atvinnu- og rannsóknasjóðs sveitarfélagsins Hornafjarðar til þess að þróa viðtalsramma og aðferðarfræði sem nýst gæti þegar sótt yrði um styrki í aðra sjóði. Styrkur að upphæð kr. 400.000 fékkst til verkefnisins og var hann nýttur til forathugunar á viðtalsrammanum með viðtölum við valda aðila á Höfn. Niðurstöður forathugunarinnar leiddu til breytinga á viðtalsrammanum og út frá því var aðferðarfræðin sem beitt er við greiningu viðtala mótuð.

Með niðurstöðu úr forathuginni í farteskinu var aftur sótt um styrk að upphæð kr. 5.000.000 í Bygðarannsóknarsjóð árið 2018 og fékkst styrkur að upphæð kr. 2.500.000. Mennta- og menningarmálaráðuneytið sýndi þessu verkefni strax áhuga og eftir viðræður á milli aðstandenda verkefnisins og ráðuneytisins ákvað Mennta- og menningarmálaráðuneytið að styrkja verkefnið um kr. 2.500.000. Verkefnið er því að fullu fjármagnað auk þess sem að setrin fjármagna þá vinnu sem fellur á þau. Samkvæmt Fjármálaáætlun ríkisstjórnarinnar fyrir árin 2019 – 2023 er á stefnuskránni að „kortleggja starfsemi rannsókna-, fræða- og þekkingarsetra og í kjölfarið móta stefnu um starfsemi þeirra, í samráði við setrin, háskóla og nærsamfélag“ (Fjármála-

og efnahagsráðuneytið, 2018, bls. 306). Ráðuneytið lítur svo á að þessi rannsókn sé liður í að þeirri kortlagningu.

Verkefnið snýr að því að skerpa sýn á stöðu, hlutverk og árangur þekkingarsetra á landsbyggðinni, með sérstakri áherslu á byggðapróun. Verkefnið felur í sér úttekt á innri starfsemi þekkingarsetra og rannsókn á áhrifum og stöðu þeirra gagnvart nærsamfélaginu. Það verður gert með ítarlegri skoðun þriggja þekkingarsamfélaga á Íslandi (Nýheimar þekkingarsetur á Höfn, Háskólafélag Suðurlands á Selfossi, Þekkingarnet Þingeyinga á Húsavík) og þau síðan borin saman, með það að markmiði að geta síðar yfirfært aðferðarfræðina við rannsóknir á öðrum slíkum samfélögum á landinu. Aflað verður gagna um viðhorf og væntingar almennings, starfsmanna setranna, fulltrúa atvinnulífsins og sveitastjórnarmanna í þessum byggðarlögum til þekkingarsetra og leitað leiða til að efla starfsemi þeirra með hliðsjón af niðurstöðunum. Gagna verður aflað með spurningalistum, viðtölum, rýnihópum og íbúafundum. Við greiningu viðtala verður notast við InVivo lyklun en sú aðferðarfræði greinir þemu sem nýtist við samanburð á milli setra og greiningu orðræðu með áherslu á að rödd viðmælenda komi fram. Við greiningu spurningalista verða forritin SPSS eða R notað. Afurðir verkefnisins eru fjórar áfangaskýrslur þar sem niðurstöður viðtala, spurningalista, rýnihópaviðtala og íbúáþinga eru birtar en í lokin er gefin út heildarskýrsla þar sem niðurstöður eru kynntar og tillögur til úrbóta settar fram.

Tilgangur verkefnisins er að rannsaka stöðu, hlutverk, árangur og áhrif þekkingarsetranna á nærsamfélagið. Meginmarkmið þess eru:

- (a) að kortleggja núverandi stöðu og hlutverkaskiptingu þekkingarsetra í þremur ólíkum samfélögum: Höfn, Húsavík og Selfossi.
- (b) að rannsaka hver áhrif þessara þriggja þekkingarsetra við nærsamfélagið eru.
- (c) að afla upplýsinga um viðhorf almennings í þessum samfélögum til þekkingarsetra sem starfa þar.
- (d) Í þriðja lagi að leita leiða til að efla starfsemi þekkingarsetra enn frekar og/eða berja í þá bresti sem rannsóknin kann að leiða í ljós.

Í þessari fyrstu áfangaskýrslu er niðurstöður viðtala kynntar. Henni er skipt á eftirfarandi hátt: í kafla eitt verður annars vegar almenn umfjöllun um þekkingarsetur og hins vegar umfjöllun um hvert og eitt setur sem tók þátt í rannsókninni, þ.e. Nýheimar þekkingarsetur, Þekkingarnet Þingeyinga og Háskólafélag Suðurlands. Kafla tvö fjallar um þá fræðilegu nálgun sem unnið var út frá. Í kafla þrjú verður fjallað um þá aðferðarfræði sem beitt var við túlkun viðtalanna. Í kafla fjögur verða viðtölin og túlkun þeirra aðalviðfangsefnið og í kafla fimm verða niðurstöður kynntar og þær settar í samhengi við markmið verkefnisins.

1. Þekkingarsetur í fortíð og nútíð

Ríkisvaldið leggur átta þekkingarsetrum á landsbyggðinni framlög til starfseminnar. Hlutverk þeirra er að efla þekkingarstarfsemi og rannsóknir í nærsamfélagi þeirra sem byggjast á svæðisbundinni sérstöðu samfélags, atvinnulífs og náttúru. Litið er á að það sé mikilvægt að efla tengsl setranna við háskóla og rannsóknastofnanir, staðbundið atvinnulíf og samfélag með það að markmiði að efla dreifðar byggðir (Fjármála- og efnahagsráðuneytið, 2018). Þessi setur eru: Nýheimar á Höfn í Hornarfirði, Háskólafélag Suðurlands, Þekkingarnet Þingeyinga, Austurbrú, Háskólastræt Vestfjarða, Þekkingarsetur Vestmannaeyja, Þekkingarsetrið á Blönduósi og Þekkingarsetur Suðurnesja í Sandgerði.

Eins og kom fram hér að framan hófst uppbygging þekkingarsetra á landsbyggðinni upp úr aldamótunum 2000. Forsögu þess má rekja til aukins framboðs á háskólanámi í fjarnámi og kröfum um aðstöðu fyrir nemendur í fjarnámi til að koma saman og stunda sitt nám. Þá hafði áhrif sú aukna meðvitund samfélaga víða um land á mikilvægi svæðisbundins rannsóknastarfs og upplýsingaöflunar til hagnýtra verkefna. Þessi þróun átti sér stað í kjölfar og að nokkru leyti samhliða myndunar og þróunar símenntunarmiðstöðva víða um land sem stofnaðar voru öðru fremur til að mæta eftirspurn fyrir grunnfræðslu fyrir fullorðin fólk, þar á meðal um íslenskukennslu fyrir erlenda starfsmenn sem ráðnir höfðu verið til starfa, aðallega í sjávarútvegi víða um land. Sums staðar hefur þróunin orðið sú að þessar stofnanir sem sinna símenntun fullorðinna og rannsókna- og háskólastarfi hafa sameinast og unnið að sínum verkefnum undir einum hatti á sínu svæði. Á fleiri stöðum hafa þó þessar einingar verið reknar hvor í sínu lagi innan síns héraðs. (Anna Guðrún Edvardsdóttir, 2016; Menntamálaráðuneytið, 2003; 2004).

Samhliða ofangreindri uppbyggingu óx rannsóknastarfsemi fiskur um hrygg með stofnun Náttúrustofa í hverjum landshluta, en áður höfðu bæði Matís, Hafrannsóknarstofnun og Háskóli Íslands sett upp starfsstöðvar á ýmsum stöðum á landsbyggðinni. Þá hafði Bygðastofnun ráðið atvinnuráðgjafa í hverjum landshluta sem lagði grunninn að stofnun Atvinnuþróunarfélaganna. Vísir að þróunarsetrum var að finna á ýmsum stöðum á landinu en þar höfðu safnast saman undir einu þaki ýmsar rannsókna- og þjónustustofnanir sem höfðu hag af því að starfa saman og gátu með þessu móti nýtt starfsmenn og aðra stoðþjónustu. Á þessum tímamarki var ljóst að háskólamenntun og símenntun auk rannsókna, nýsköpunar og þjónustu við íbúa dreifðra byggða myndaði þekkingarsamfélag sem best væri komið fyrir undir einu þaki til að nýta mætti betur þekkingu, fjármagn, tæki og starfsfólk (Anna Guðrún Edvardsdóttir, 2016; Menntamálaráðuneytið, 2003; 2004; Mennta- og menningarmálaráðuneytið, 2010).

Í þessari uppbyggingu sáu hinar dreifðu byggðir tækifæri til þróunar og má kannski segja að væntingar sveitastjórnarmanna og íbúa hafi ekki verið í samræmi við þá útkomu sem síðar varð. Upphaflega voru kröfurnar þær að stofnaðir yrði háskólar á svæðunum sem byðu upp á nám og rannsóknir tengdum sérstöðu hvers svæðis (Menntamálaráðuneytið, 2003; Menntamálaráðuneytið, 2004). Einn viðmælandi nær að fanga þá hugmyndafræði og orðræðu sem var í gangi á þessum tíma þegar hann segir:

...en ég hugsa að fólk þekki þetta (þekkingarsetur) ákaflega lítið hér á þessu svæði. Ég hugsa að það séu sárafáir sem átti sig á hvað þetta er. Á sínum tíma var þetta stofnað því þá var mjög „in“ að vera í háskóla einhverju, það var bara þannig. Það voru allir í háskólunum og það var allt að gerast í háskólunum; það átti að verða stóriðja og þá var þetta ákveðið, en menn vissu samt ekkert hvað þeir voru að gera. Margir héldu að við værum að fara að byggja háskólahús eða eitthvað, að það væri bara Háskóli svæðisins; það var hugmyndin þá.

Frá árinu 2002 – 2010 var mesti vöxturinn í uppbyggingu rannsókn- og/eða þekkingarsetra. Setrin þrjú sem taka þátt í þessari rannsókn voru, sem slík, stofnuð á árabílinu 2002 – 2008. Þau hafa eðli málsins samkvæmt þróast og breyst eftir því sem árin líða (Nýheimar þekkingarsetur, 2018.; Sveinn Aðalsteinsson, 2008; Þekkingarnet Þingeyinga, e.d1.). Hér að neðan er stutt umfjöllun um hvert þessara þriggja setra.

1.1. Nýheimar þekkingarsetur

Nýheimar voru stofnaðir árið 2002 með flutningi Framhaldsskóla Austur-Skaftafellsýslu á efri hæð húss Nýheima. Frá þeim tíma hafa ýmsar stofnanir haft aðstöðu á neðri hæðinni. Nýheimar þekkingarsetur var síðan stofnað sem sjálfstæð eining árið 2013 og er meginmarkmið þess að efla samvinnu ólíkra stofnana og skapa þannig öflugt þekkingarsamfélag, stuðla að jákvæðri byggaþróun og bæta lífsgæði á svæðinu. Þekkingarsetrið er samstarfshattur ólíkra stofnana sem starfa á sviði menntunar, menningar, nýsköpunar og rannsókna á Suð-Austurlandi. Stofnanirnar sem eru til húsa í Nýheimum eiga flestar aðild að setrinu og eiga fulltrúa í stjórn þess. Þær stofnanir sem eiga aðild að Nýheimum þekkingarsetri eru: Framhaldsskólinn í Austur-Skaftafellssýslu, Háskólafélag Suðurlands, Menningarmiðstöð Hornafjarðar, Náttúrustofa Suðausturlands, Ríki Vatnajökuls, Samband sunnlenskra sveitarfélaga, Stofnun rannsóknasetra Háskóla Íslands, Vatnajökulspjóðgarður og Vöruhúsið. Eitt af því sem setrið leggur áherslu á er að leiða samstarf ofangreindra stofnana og stýra samstarfsverkefnum þeirra (Nýheimar þekkingarsetur, e.d.) Sveitarfélagið Hornafjörður tilheyrði áður samtökum sveitarfélaga á Austurlandi og tóku Nýheimar þátt í samstarfi Austurbrúar þar til ákveðið var að Hornafjörður skyldi tilheyra samtökum sveitarfélaga á Suðurlandi. Nú eiga Nýheimar samstarf við Fræðslunetið – Símenntun á Suðurlandi

um símenntun í sveitarfélaginu og hefur Fræðslunetið aðstöðu í húsnæði Nýheima (Nýheimar Þekkingarsetur, e.d.)

1.2. Þekkingarnet Þingeyinga

Þekkingarnet Þingeyinga var stofnað árið 2003 undir nafninu „Þekkingarsetur Þingeyinga“ og voru verkefni þess að sinna háskólanámsþjónustu og rannsóknastarfi á sínu starfssvæði. Fyrstu árin starfaði stofnunin samhliða símenntunarmiðstöðinni Fræðslumiðstöð Þingeyinga sem hafði verið stofnuð nokkrum árum áður. Árið 2006 tóku stjórnir beggja stofnana þá ákvörðun, í samráði við Mennta- og menninarmálaráðuneytið, að sameina stofnanirnar í eina undir heitinu „Þekkingarnet Þingeyinga“. Þekkingarnetið er sjálfseignarstofnun og eftir sameininguna er starfsemi þess þríþætt; þ.e. símenntun, háskólanám og þjónusta við námsmenn og rannsóknarstarf og þjónusta við það (Þekkingarnet Þingeyinga, e.d1.). Markmiðin eru m.a. að efla menntun og námsmöguleika, vera leiðandi afl í rannsóknastarfi, taka virkan þátt í að móta nýsköpunarumhverfi, sinna þjónustu við háskóla og háskólanema og efla með þessu byggð í Þingeyjarsýslum (Sveinn Aðalsteinsson, 2008). Starfssvæðið eru Þingeyjarsýslurnar og þar búa um 5.000 manns í 6 sveitarfélögum sem eru Skútustaðahreppur, Þingeyjarsveit, Norðurþing, Tjörneshreppur, Langesbyggð og Svalbarðshreppur. Þekkingarnetið er með höfuðstöðvar á Húsavík en er að auki með starfsstöðvar á Þórshöfn, Raufarhöfn, Kópaskeri, Laugum í Reykjadal, í Mývatnssveit og í Bárðardal. Misjafnt er hvaða starfsemi er á hverri starfsstöð; allt frá mönnum starfsstöðvum með námsverum sem opin eru allan sólarhringinn yfir í grunnaðstöðu til að sinna námsþjónustu, kennslu og prófahaldi (Þekkingarnet Þingeyinga, e.d2.). Í stuttu máli má segja að Þekkingarnetið sé sjálfseignarstofnun fjölmargra aðila með aðkomu Háskóla Íslands og Háskólans á Akureyri sem leggur áherslu á framhaldsfræðslu ásamt því að hasla sér völl sem miðstöð rannsókna og þróunar á sínu svæði (Sveinn Aðalsteinsson, 2008).

1.3. Háskólafélag Suðurlands

Háskólafélag Suðurlands var stofnað árið 2007 og er einkahlutafélag í eigu sveitarfélaganna á Suðurlandi. Félagið leigir húsnæði Fjölheima af sveitarfélaginu Árborg og sér um rekstur þess. Tilgangur þess er að auka búsetugæði og styrkja efnahag á Suðurlandi með uppbyggingu þekkingarsamfélags. Félagið vinnur með öðrum stofnunum á Suðurlandi að þekkingarvarðveislu, miðlun og kynningu á námsleiðum, uppbyggingu aðstöðu um starfssvæði félagsins, þjónustumiðlun til samfélagsins auk þjónustu og ráðgjöf til þeirra sem stunda rannsóknir á svæðinu og félagið vinnur náið með þeim þekkingarsetrum/klösum sem til staðar eru og vinnur að uppbyggingu símenntunar í samstarfi við íbúa, fyrirtæki og stofnanir. Háskólafélagið er til húsa í

Fjölheimum á Selfossi en þar eru einnig aðrar stofnanir og fyrirtæki, s.s. Fræðslunet Suðurlands og Markaðstofa Suðurlands. Þessar stofnanir, ásamt fleirum sem eru til húsa í Fjölheimum leigja skrifstofu- og/eða kennsluaðstöðu af Háskólafélaginu (Háskólafélag Suðurlands, e.d.; Sveinn Aðalsteinsson, 2008).

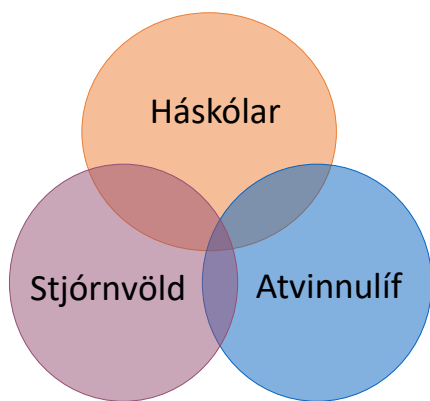
2. Fræðileg umfjöllun

Fjölmargar erlendar rannsóknir hafa verið gerðar um hlutverk svæðisbundinna háskóla, þekkingarsetra og/eða rannsóknastofnana, s.s rannsóknir Etzkowitz og Leydesdorf (1995), Välimaa og Hoffmann (2008), Nielsen (2010), Heng, Othman, Rasli og Iqbald (2012) Caryannis og Campbell (2012), Carayannis og Rakhmatullin (2014), Colapinto og Porlezza (2012), Nordberg (2015) and Kolehmainen, o.fl. (2016). Niðurstöður rannsókna þessara aðila sýna að þekking er mikilvæg fyrir áframhaldandi svæðisbundna þróun. Vel menntaðir íbúar eru lykilauðlind fyrir nýsköpun og rannsóknastarfsemi og mynda grunn fyrir svæðisbundnum vexti og lífsgæðum.

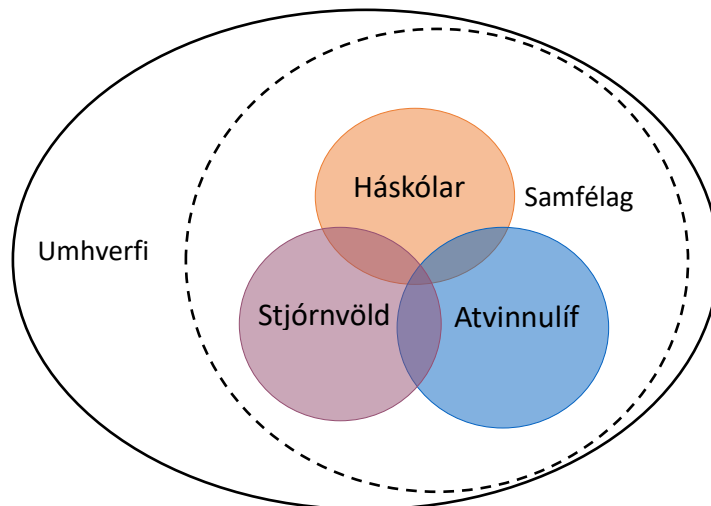
2.1. Þriggja þátta líkanið (Triple Helix model)

Til þess að tengja saman þekkingu og svæðisbundna þróun hefur hugmyndafræðin um þriggja þátta líkanið (Triple Helix model) (mynd 1) verið ríkjandi í byggðaþróun um allan heim. Sú hugmyndafræði var fyrst kynnt af Etzkowitz og Leyersdorf árið 1995 og gengur út á að tengja saman háskólastarfsemi, atvinnulíf og stjórnvöld á hverju svæði þar sem markmiðið er að efla nýsköpun og auka þannig vöxt og hagsæld svæðisins (Anna Guðrún Edvardsdóttir, 2016).

Hins vegar hafa, á undanförunum árum komið fram fræðimenn, s.s. Heng o.fl. (2014), Caryannis & Campbell (2012), Caryannis & Rakhmatullin (2014) og Nordberg (2015) sem leggja til að bæta þurfi fjórða þættinum (Quadruple Helix model), sem er samfélagið og fimmta þættinum (Quintuple Helix model), umhverfinu, við þriggja þátta líkanið (Triple Helix model) til þess að skapa sjálfbær samfélög sem sýna seiglu. Með því að bæta við fjórða þættinum (Quadruple Helix model) við þá verður menning, gildi, lífsgæði og svæðisbundin þekking hluti að stóra menginu og með fimmta þættinum (Quintuple Helix model) bætist sjónarhorn umhverfisins við og myndar þannig grunn að sköpun sjálfbærra samfélaga þar sem umhverfislegir, efnahagslegir, samfélaglegir og menningarlegir þættir sjálfbærnihugtaksins vega jafn þungt (mynd 2) (Anna Guðrún Edvardsdóttir, 2016).

Mynd 1. Þriggja þátta líkanið

Mynd 2. Fjögurra og fimm þátta líkanið

Slík hugmyndafræði ætti að eiga upp á pallborðið hér á Íslandi þar sem eitt meginmarkmið byggðastefnu stjórnvalda er að skapa sjálfbær samfélög (Alþingi, 1999, 2002, 2011, 2014, 2018). Hins vegar sýna niðurstöður doktorsrannsóknar Önnu Guðrúnar Edvardsdóttir (2016) að efnahagslegir þættir eru fyrirferðamestir og er hluta skýringarinnar að finna í orðræðu stefnu stjórnvalda og meðal íbúanna þar sem sú skoðun að aðrir þættir munu fylgja í kjölfarið sé efnahagur byggðanna sterkur.

2.2. Áhrif þekkingaruppbyggingar á samfélög

Á Íslandi hafa flestar rannsóknir á svæðisbundnum áhrifum háskóla beint sjónum sínum að háskólanáminu sjálfu, þ.e. flutningi ungs fólks og einkum ungra kvenna frá dreifðum byggðum til þess að stunda háskólanám (Anna Guðrún Edvardsdóttir, 2016; Berck, Tano og Westerlund, 2016; Bjarnason og Thorlindsson, 2006; Leibert, 2016) og á fjarnám á háskólastigi sem tæki til að sporna við fólksflóttu frá dreifbýlinu auk hagrænna áhrifa háskóla á umhverfi sitt (Þóroddur Bjarnason o.fl., 2016). Enda hafa íslensk stjórnvöld á hverjum tíma litið svo á að svæðisbundnir háskólar, háskólasetur og/eða rannsóknastofnanir í dreifðum byggðum gætu stuðlað að fjölgun íbúa í dreifbýli og skapað störf fyrir háskólamenntað fólk (Byggðastofnun, 1999; Hills & Lingard, 2003; Mennta- og menningarmálaráðuneyti, 2010).

Þróun mannfjöldans á Íslandi sýnir að Íslendingum hefur fjölgað um rúm 84 þúsund frá árinu 1998 og eins og neðangreind tafla sýnir eru karlar fleiri en konur, misjafnt er þó eftir árum hversu mikill munurinn er (tafla 1).

Tafla 1. Mannfjöldi eftir kyni 1998-2019

Ár	Alls	Karlar	Konur
1998	272.381	136.444	135.937
2003	288.471	144.287	144.184
2008	315.459	160.896	154.563
2013	321.857	161.438	160.419
2019	356.991	182.837	174.154

(Hagstofa Íslands, 2019a; Hagstofa Íslands, 2019b)

Sé hins vegar mannfjöldanum skipt eftir landshlutum og kyni kemur í ljós að á fyrsta ársfjórðungi 2019 bjuggu í öllum landshlutum, þ.á.m. á höfuðborgarsvæðinu fleiri karlar en konur. Neðangreind tafla sýnir að þannig hafi það ekki alltaf verið. Fleiri konur en karlar hafa búið á höfuðborgarsvæðinu en karlar hafa verið fleiri á landsbyggðinni og svo er enn (tafla 2).

Tafla 2. Mannfjöldi eftir kyni og landssvæðum 1998-2019

Ár	Landssvæði	Alls	Karlar	Konur
1998	Höfuðborgarsvæði	164.606	81.077	83.529
	Landsbyggð	107.766	55.367	52.408
2003	Höfuðborgarsvæði	179.992	88.719	91.273
	Landsbyggð	108.479	55.568	52.911
2008	Höfuðborgarsvæði	197.945	99.499	98.446
	Landsbyggð	117.514	61.397	56.117
2013	Höfuðborgarsvæði	205.675	102.063	103.612
	Landsbyggð	116.182	59.375	56.870
2019	Höfuðborgarsvæði	228.484	115.867	112.364
	Landsbyggð	128.760	66.970	61.790

(Hagstofa Íslands, 2019c)

Þegar íbúafjöldi á starfssvæðum þekkingarsetranna, skipt eftir kyni, er skoðaður kemur í ljós að þau fylgja því mynstri sem fram kemur í ofangreindri töflu, þ.e. að fleiri karlar búa í sveitarfélögunum en konur. Mismikill kynjamunur er á búsetu á milli ára en það virðist sem að á síðustu árum hafi bilið aukist á starfssvæðum Háskólafélags Suðurlands og Þekkingarnets Þingeyinga. Skýringuna má að hluta til finna í stóriðjuuppbyggingu á Bakka við Húsavík en við hana hafa starfað að stærstum hluta karlar og einnig benda þessar tölur til að á Suðurlandi sé meira um

störf fyrir karla (töflur 3, 4, 5). Íbúafjöldi í Vestmannaeyjum er ekki tekinn með í þessari úttekt þar sem þekkingarsetur Vestmannaeyja er sjálfstætt setur og ekki hluti af Háskólafélagi Suðurlands.

Tafla 3. Íbúafjöldi í Sveitarfélaginu Hornafjörður (á starfssvæði Nýheima) eftir kyni 2003-2019

Ár	Alls	Karlar	Konur
2003	2.331	1.211	1.120
2008	2.125	1.116	1.009
2013	2.166	1.139	1.027
2019	2.389	1.259	1.130

(Hagstofa Íslands, 2019d)

Tafla 4. Íbúafjöldi í Þingeyjarsýslum (á starfssvæði þekkingarnetsins) eftir kyni 2003-2019

Ár	Alls	Karlar	Konur
2003	4.749	2.477	2.273
2008	4.724	2.420	2.304
2013	4.832	2.469	2.363
2019	5.088	2.710	2.378

(Hagstofa Íslands, 2019e)

Tafla 5. Íbúafjöldi á Suðurlandi (á starfssvæði Háskólafélagsins) eftir kyni 2003-2019

Ár	Alls	Karlar	Konur
2003	17.026	8.863	8.208
2008	19.607	10.185	9.442
2013	19.612	10.052	9.560
2019	23.045	11.896	11.149

(Hagstofa Íslands, 2019f)

Rannsóknir sýna að það er einkum ungt fólk og konur sem flytja frá smærri samfélögum og hvað varðar konur þá virðast þær kjósa að búa í stærri samfélögum vegna þess að þar er að finna fjölbreyttari atvinnutækifæri, tækifæri til áhrifa eru fleiri og að félagslega virðist þeim líða betur þar (Anna Guðrún Edvardsdóttir, 2016; Edvardsdóttir, 2013; Karlsdóttir og Ingólfsdóttir, 2011; Nikk i Norden og Nordic Council of Ministers, 2018; Norðurlandaráð og Norræna ráðherranefndin, 2018). Þá sýna rannsóknir einnig að konur hafa meiri áhrif á búsetu fjölskyldunnar (Anna Guðrún Edvardsdóttir, 2016; Bjarnason og Þórlindsson, 2006). Því er mikilvægt að hugað sé að væntingum

og þörfum kvenna og hvaða merkingu konur leggja í hugtakið lífsgæði. Eitt af því eru möguleikar þeirra til að mennta sig í heimabyggð.

Um allan heim stunda fleiri konur háskólanám en karlar og svo hefur verið í þó nokkurn tíma. Sama þróun hefur verið hér á landi eins og neðangreind tafla sýnir (tafla 6).

Tafla 6. Fjöldi háskólanema 1997-2017 eftir kyni

Ár	Alls	Karlar	Konur
1997	8.100	3.243	4.858
2002	13.347	4.850	8.497
2007	16.658	5.519	10.739
2012	19.127	7.230	11.897
2017	17.892	6.526	11.366

(Hagstofa Íslands, 2019f)

Eins og sést hefur háskólanemum fjölgað jafnt og þétt frá árinu 1997. Hins vegar virðist sem að dregið hafi úr þessari fjölgun og gæti það bent til að nemendur leiti í annað nám en háskólanám, s.s. iðn-, starfs- og/eða tækninám. Þrátt fyrir það sést að um helmingi fleiri konur en karlar stunda nám á háskólastigi og helst sá munur nokkuð stöðugur (tafla 6).

Það sama er uppi á tengingnum þegar þróun í fjarnáminu er skoðuð því í hinum dreifðu byggðum hafa konur nýtt sér fjarnámsmöguleikann í meira mæli en karlar og á það jafnt við hér á landi sem erlendis. Neðangreind tafla sýnir þróunina hér á landi og eins og sést er mikill meirihluti þeirra sem stunda fjarnám eru konur. Það virðist sem að þar fari fjarnemum fjölgandi á sama tíma og háskólanemum almennt hefur fækkað (tafla 7).

Tafla 7. Fjöldi háskólanema 1997-2017 eftir kyni og kennsluformi (fjarnám)

Ár	Alls	Karlar	Konur
1997	189	42	147
2002	927	184	743
2007	1.119	212	907
2012	1.030	237	793
2017	1.247	230	1.017

(Hagstofa Íslands, 2019g).

Rannsóknir bæði héraendis og erlendis sýna að þrátt fyrir aukna menntun kvenna á landsbyggðinni skili það sér ekki í að þær stækki og víkji athafnasvæði sitt. Konur sækja sér í meira mæli menntunar á sviði kennslu eða hjúkrunar og það hefur almennt verið tengt einkasviðinu; þ.e. heimilinu. Þó þær sækji sér menntun á sviði fjármála og stjórnunar leita þær síður í stjórnunarstörf innan þeirrar atvinnugreinar sem ríkjandi er í því samfélagi sem þær búa í sem oft á tíðum er sjávarútvegur eða landbúnaður. Einnig hafa rannsóknir sýnt að í smærri samfélögum þar sem hefðbundinn sjávarútvegur og landbúnaður er aðalvinnugreinin eru karllæg gildi ríkjandi. Í slíkum samfélögum hafa konur takmarkaðan aðgang að orðæðunni um ríkjandi kerfi (Anna Guðrún Edvardsdóttir, 2016; Edvardsdóttir, 2013; Byrne, Duvvury, Macken-Walsh og Watson, 2013, Pini, Moletsane og Mills, 2014; Karlsdóttir og Ingólfssdóttir, 2011).

Ísland er stórt en fámennt land og uppbygging þekkingarstarfs í dreifðum byggðum því talsvert ólíkt því sem gerist í þéttbýlli löndum. Á Norðurlöndunum og Bretlandseyjum hverfist þekkingarstarf oftast í kringum starfsemi háskóla sem eru staðsettir í stærstu byggðakjörnum tiltekins svæðis. Slíkir háskólar geta haft fleiri en eina starfstöð eins og t.d. University of the Highlands and Islands sem samanstendur af 13 samstarfsaðilum í hálöndum Skotlands. Um er að ræða bæði háskóla og rannsóknastofnanir sem starfa á svæðinu (Anna Guðrún Edvardsdóttir, 2016; Hills og Lingard, 2003). Þá hefur Nordregio staðið fyrir nokkrum tengdum rannsóknum um háskólastarf á dreifbýlum svæðum á Norðurlöndunum. Í einni þeirra var Rannsóknasetur Háskóla Íslands á Höfn tekið sem dæmi um stöðu og starfsaðstæður minni starfseininga á háskólastigi en hin norrænu dæmin lutu öll að háskólum (Lindqvist, Olsen & Balzopoulos, 2012).

3. Aðferðarfræðin

Við greiningu viðtalanna var þemagreining valin sem aðferðarfræði. Með því að beita slíkri aðferð getur rannsakandi fundið þemu í viðtölunum og greint orðræðuna sem finna má í þeim. Eins og fram kom í inngangi verða rafrænir spurningalistar lagðir fyrir íbúa á starfssvæði þekkingarsetranna. Niðurstöður viðtalanna verða bornar saman við niðurstöður spurningalistanna til að sjá hvort sömu þemun komi fram. Þannig er hægt að greina ríkjandi orðræðu og setja hana í samhengi við samfélögin á starfssvæði setranna.

3.1. Viðtalsrannsókn

Um er að ræða viðtalsrannsókn (eigindleg aðferðarfræði). Til þess að greina þemu var aðferðarfræðin inVivo lyklun valin en sú aðferðarfræði byggir á ígrundaðri kenningu (grounded theory). Ígrunduð kenning felur í sér að gögnum er safnað á sama tíma og verið er að vinna við aðra þætti verkefnisins, t.d. fræðilega umfjöllun og því er hægt að bregðast við ef eitthvað nýtt

kemur upp. Markmið þessa verkefnis er að finna þemu, leyfa röddum viðmælenda að koma fram, tengja það við þá fræðilegu umfjöllun sem verkefnið byggir á og þeirri orðræðu sem fram kemur um stöðu og hlutverk þekkingarsetranna í byggðapróun (Anna Guðrún Edvardsdóttir, 2016; Charmichael og Cunningham, 2017; Manning 2017).

3.2. Viðmælendur

Tuttugu og þrjú viðtöl voru hljóðrituð, ellefu við karla og tólf við konur og voru þau tekin á tímabilinu júní – desember 2018. Í neðangreindri töflu kemur fram hvernig skiptingin á milli starfsvæða setranna var.

Tafla 8. Þátttakendur á starfssvæðunum

Starfssvæði	Karlar	Konur
Nýheimar Þekkingarsetur	2	6
Þekkingarnet Þingeyinga	4	3
Háskólafélag Suðurlands	5	3

Eins og sést í töflunni er hlutfall kynja nokkuð jafnt nema á starfssvæði Nýheima Þekkingarseturs. Það kemur til vegna þeirra viðmiða sem rædd voru hér að framan og voru konur í meirihluta þeirra sem voru í forsvari fyrir stofnunum í Nýheimum eða á vegum sveitarfélagsins.

Eftir hvert viðtal voru afritin lykluð eftir aðferðarfræði InVivo. Markmiðið var að rödd hvers og eins kæmi fram og því var sérstakur gaumur gefinn hvernig viðmælendur settu hlutina fram. Einnig var þess gætt að rödd viðmælenda á hverju starfssvæði kæmi jafnt fram og þá var einnig gætt að kynjahlutföllum. Við hvert þema koma fram raddir frá starfssvæðunum þremur og annað hvort koma fram tilvitnanir frá tveimur konur og einum karli eða tveimur körlum og einni konu. Þemun sem komu fram í viðtölunum voru flokkuð og þöruð saman með það fyrir augum að svara markmiðum rannsóknarinnar. Þau þemu sem fram komu í öllum viðtölunum voru: staða og hlutverk þekkingarsetra í byggðapróun, orðræðan í samfélaginu um þekkingarsetrin, breytingar á samfélagi og ríkjandi gildismat, tengsl setranna við atvinnulíf, ríkisvaldið, aðrar stofnanir og önnur samfélög sem tilheyra starfssvæði þeirra, háskólanám, rannsóknir, framhaldsfræðsla og nýsköpun og málefni sem tengjast jafnrétti í víðum skilningi. Í sumum viðtölunum var tilurð þekkingarsetranna rædd og ýmis mál er lutu að þeim störfum sem viðmælendur gegndu.

3.3. Þemagreining viðtala

Fyrsta skrefið í greiningu viðtala var að lykla gögnin. Það er gert með því að merkja í hverju viðtali það sem flokkar, dregur saman og útskýrir gögnin. Þegar beitt er aðferðarfræði InVivo eru viðtölin

afrituð orð frá orði, þannig að það sem viðmælandi segir er í hávegum haft. Viðtölin voru hálfopin og hálfstöðluð sem henta vel því þá er hægt að bregðast við því sem viðmælandi segir og fara dýpra í þætti sem fram koma í viðtölunum (Anna Guðrún Edvardsdóttir, 2016; Charmichael og Cunningham, 2017; Manning, 2017). Rannsakandi verður að hafa í huga stöðu sína í rannsókninni sjálfri, að hans fyrri þekking á efninu sé ekki leiðandi í viðtölunum, að hann komi að viðtölunum með opnum huga og reyni að líta á efnið utan frá (Anna Guðrún Edvardsdóttir, 2016).

Val á viðmælendum fer yfirleitt fram á meðvitaðan hátt, þannig að viðmælendur sem valdir eru þjóna tilgangi rannsóknar eða verkefnis og eru þar af leiðandi sérfræðingar í því sem spurt er um á einn eða annan hátt (Carmichael og Cunningham, 2017). Í þessi verkefni pössuðu viðmælendurnir við viðmiðin sem sett voru og varða fyrstu tvö markmið rannsóknarinnar sem eru að kortleggja núverandi stöðu og hlutverkaskiptingu þekkingarsetra í þremur ólíkum samfélögum: Höfn, Húsavík og Selfossi og að rannsaka hver áhrif þessara þriggja þekkingarsetra á nærsamfélagið eru. Því var ákveðið að taka viðtöl við fulltrúa þeirra sem starfa í þekkingarsetrunum eða eru í einhverjum tengslum við þau sem hluti af þekkingarsamfélagi hvers svæðis, fulltrúa úr sveitastjórnnum og úr atvinnulífinu. Forstöðumenn setranna á hverjum stað sendu rannsakanda tillögur um hugsanlega viðmælendur sem uppfylltu ofangreind viðmið, rannsakandi valdi úr og sendi viðkomandi tölvupóst þar sem verkefnið var kynnt og óskað var eftir viðtölum. Nánast allir tóku vel í að taka þátt í verkefninu, einungis tveir báðust undan því að taka þátt, báðir vegna anna. Þátttakendur völdu þá staðsetningu sem hentaði best sem yfirleitt var vinnustaður viðkomandi eða vinnuaðstaða rannsakanda á stöðunum þremur. Lögð var áhersla á afslappað andrúmsloft á meðan viðtölin fóru fram og viðmælendur voru hvattir til að segja það sem þeim bjó í brjósti ef þeim fannst það þjóna tilgangi rannsóknarinnar. Það sem m.a. var rætt í viðtölunum var bakgrunnur viðmælenda, samfélögin sem þau bjuggu í og þær breytingar sem orðið hafa á þeim, staða og hlutverk þekkingarsetra eða stofnana innan þeirra, símenntun, fjarnám á háskólastigi og rannsóknáherslur auk kynjasjónarmiða. Hvert viðtal tók um klukkutíma, var hljóðritað og síðan afritað. Raunveruleg nöfn viðmælenda koma ekki fram og ekkert í þeim gögnum sem fram koma sýnir hver þau í raun og veru eru. Þeir eru einungis nefndir viðmælendur 1, 2, 3 o.s.frv.

4. Niðurstöður viðtala

Í kaflanum verður farið yfir niðurstöður viðtalanna, þar sem áhersla er á þau þemu sem voru greind og að rödd viðmælenda heyrist. Þau þemu sem greind voru má sjá í neðangreindri töflu:

Tafla 9. Þemu sem greind voru

Greind þemu	
Samfélag	Upplifun og túlkun á samfélagsbreytingum, íbúðapróun, vinnumarkaði, kynjasjónarmiðum og ríkjandi gildismat
Staða og hlutverk þekkingarsetra	Skilningur á stöðu og hlutverki þekkingarsetra í samfélögunum og þróun byggða
Orðræðan um þekkingarsetrin	Upplifun og túlkun á orðræðu um þekkingarsetrin í samfélögunum
Menntun, rannsóknir og nýsköpun	Skoðanir um háskólanám, rannsóknir, símenntun og nýsköpun

Áður en farið verður í að kynna þemun og niðurstöður viðtalanna nánar, verða ýmsar bakgrunnupplýsingar um viðmælendurnar kynntar.

4.1. Bakgrunnsupplýsingar

Eins og kom fram hér að framan voru viðmælendur 23 frá þremur rannsóknarsvæðum. Aldursbil þeirra var frá 35 – 65 ára. Flestir voru giftir eða í sambúð og einhverjir voru einhleypir. Að auki áttu flestir börn og sumir barnabörn. Viðmælendur störfuðu í stofnunum sem höfðu bækistöðvar í þekkingarsetrunum eða fyrir utan þau en tilheyrðu þeim, í stoðstofnunum fyrir utan setrin, unnu fyrir sveitarfélögin eða voru kjörnir fulltrúar og/eða voru með eigin atvinnurekstur.

Allir viðmælendur höfðu lokið námi, hvort sem það var iðn-, tækni-, starfs- eða háskólanám. Það nám sem þeir höfðu lokið nýttist þeim í því starfi sem þeir voru í, þó svo að það hafi ekki, í öllum tilvikum, verið á núverandi starfssviði. Flestir viðmælendur voru fæddir og uppaldir á starfssvæðum þekkingarsetranna. Þar höfðu þeir lokið grunn- og framhaldsskóla en haldið til náms á höfuðborgarsvæðinu eða til útlanda. Þar bjuggu þeir í lengri eða skemmri tíma en þegar tækifæri kom til að fara aftur „heim“ gripu þeir það. Á heimaslóðum áttu þeir rætur og þar bjó stórfjölskyldan.

Viðmælandi 5: Ég er fædd hér og uppalin, flutti bara um tíma til Reykjavíkur á meðan ég var að mennta mig. Það stóð ekkert endilega til að ég kæmi tilbaka en svo bara varð það svo.

Viðmælandi 16: Og við settumst niður fyrir sunnan og fórum að velta fyrir okkur hvað við gætum gert til þess að skapa okkur eitthvað svigrúm eða grundvöll til þess að koma aftur.

Viðmælandi 18: Ég er fædd í þessum bæ, en fer burt sem barn...Ég hafði alltaf miklar taugar hingað..., þannig að fyrir 30 árum síðan, þá ákváðum við maðurinn minn að koma okkur af malbikinu og setjast að hérna.

Eins og í mörgum samfélögum á landsbyggðinni hafa einstaklingar oft á tíðum mörg hlutverk á hendi. Eitt þeirra eru pólitísk afskipti og sumir höfðu tekið þátt í slíku en aðrir forðuðust það eins og heitan eldinn, töldu það jafnvel hafa neikvæð áhrif á stöðu sína og störf innan samfélagsins.

Viðmælandi 21: Jú, ég lét plata mig þarna á tímabilinu 2010-2014. Ég sagði já við að vera á lista með þeim formerkjum að það yrði öruggt að ég lenti ekki í neinu...

Viðmælandi 15: En gallarnir hafa verið meira í nærsamfélaginu inn á við, ekki þakklæti út í starfsemina, einhvers konar andúð, en það hefur ekki verið beinn skaði af mínum pólitísku afskiptum.

Viðmælandi 20: Nei, nei. Ég hef alveg...ég bara tók þá ákvörðun að ég hef mínar pólitísku skoðanir en held þeim fyrir mig.

Flestir viðmælenda eru fjölskyldufólk og líta á að val sitt til búsetu fullnægi þeirra þörfum um lífsgæði og hvernig þeir líta á að lifa hinu góða lífi. Flestir nefndu atriði eins og að samfélagið væri fjölskylduvænt, litlar vegalengdir, meira frjálsræði barna, minni hraði í hinu daglega lífi, meira félagslíf og meiri nánd meðal íbúa.

Viðmælandi 10: Nú er fullt af veitingastöðum sem var heldur fátt um hér áður fyrr. Fólk hittist meira úti og þetta er orðið skemmtilegra samfélag.

Viðmælandi 8: Það eru svo mikil lífsgæði að vera hér, það er meira frjálsræði hér og þú þekkir alla hérna.

Viðmælandi 12: Því finnst þetta bara fínt samfélag og góð þjónusta og að það sé allt til alls...að vissulega er það hjá yngra fólkinu að það taki aldrei meira en 5 mínútur að fara á milli staða.

Ekki var að heyra frá neinum viðmælenda að fararsnið væri á þeim. Þeir höfðu komið sér upp húsnaði, væru ánægðir í starfi og fjölskyldan væri ánægð. Þeir sáu mörg tækifæri fyrir samfélagið að blómstra og höfðu trú á því.

4.2. Samfélagið

Til þess að geta betur áttað sig á því umhverfi sem þekkingarsetrin starfa í voru ýmis samfélagsmál rædd, s.s. breytingar sem orðið hafa á samfélaginu, íbúaþróun og breytingar á samsetningu þeirra, vinnumarkaðurinn, jafnrétti og ríkandi gildismat. Áhersla var að fá fram upplifun viðmælenda um þessa þætti, því það sem fram kæmi, gæti átt sinn þátt í að skýra stöðu, hlutverk og orðræðu um þekkingarsetrin í samfélaginu.

4.2.1 Samfélagsbreytingar

Í þeim samfélögum sem starfssvæði þekkingarsetranna nær til er sjávarútvegur og landbúnaður aðalatvinnuvegirnir ásamt ferðaþjónustu sem vaxið hefur mikið á undanförunum árum. Við það

hafa samfélögin breyst. Mikil uppbygging hefur verið í ferðapjónustunni í öllum samfélögunun þar sem hótél, gistaðir, veitingastaðir og ýmis konar afþreying hafa sprottið upp og margir sem áður störfuðu í sjávarútvegi og í landbúnaði hafa snúið sér að ferðapjónustunni. Að auki hefur ákveðin iðnaðaruppbygging átt sér stað einnig og því hafa ferðapjónustan og iðnaður bæst við atvinnulíf samfélaganna og með þeim kemur fjölmenningin.

Viðmælandi 5: ...en mér finnst samfélagið hafa verið að vaxa alveg síðan og með tilkomu ferðapjónustunnar hefur samsetningin breyst mjög mikið.

Viðmælandi 4: Og núna er samfélagið hérna að breytast úr því að vera sjávarútvegssamfélag yfir í það að verða iðnaðarsamfélag. Og ferðapjónustan hefur náttúrulega farið frá því að vera nánast ekki neitt í það að verða stóriðja.

Viðmælandi 2: Í fyrsta lagi er það þessi ferðapjónusta sem er hér komin sem bara var ekki. Þetta er bara okkar stærsta atvinnugrein og bara hingað kemur meirihluti þeirra sem koma til landsins, stoppa hér eitthvað og fara hér í gegn og dvelja eitthvað hér og öll þessi hótél sem að komin eru hérna og gisting og bara nánast á hverjum einasta sveitabæ eitthvað tengt ferðapjónustu; það er auðvitað stóra breytingin og síðan er það þessi fjölmennin sem er orðin, sem að var alls ekki.

Þegar talið berst að íbúðapróun þá eru viðmælendur á einu máli um að það hafi fjölgað í sveitarfélögunum en að fjölgunin sé frekar tengd við erlenda starfsmenn sem koma til að vinna í sjávarútveginum, þ.e. í landvinnslunni, ferðapjónustunni og í kísilverksmiðjunni á Húsavík. Í umræðunni um erlenda starfsmenn kemur fram að erfitt sé að fá þá til að taka þátt í samfélaginu og að ekki séu allir tilbúnir til að læra íslensku, jafnvel þó að boðið sé upp á íslenskukennslu á vinnustöðunum. Hins vegar kom fram hjá viðmælendum á starfssvæði Þekkingarnets Þingeyinga að þeir höfðu haft væntingar um meiri fjölgun fjölskyldufólks vegna uppbyggingarinnar á Bakka við Húsavík.

Viðmælandi 13: Hluti af þessari fjölgun eru allir útlendingarnir sem hafa flust hingað en þau blandast ekki vel í samfélaginu. Varðandi íslenskukennsluna þá hefur það gefist betur að bjóða upp á hana á vinnutíma og það er bara rosalega misjafnt hversu viljug þau eru að læra; sumir mæta en þeir voru ekkert að fara að læra, bara til þess að þurfa ekki að vera að vinna.

Viðmælandi 4: Það eru gríðarlega margir að flytja vegna Bakka en vonbrigði mín lúta svo mikið að því að þetta eru ekki fjölskyldur að koma, þetta eru gríðarlega mikið að koma einhleypingar erlendis frá að vinna í verksmiðjunni og búa í vinnuskálum.

Viðmælandi 20: Svo reyndar er umtalsverður hópur sem að er svona seasonal, en, sko og það hef ég aðeins fylgst með því það er alltaf verið að tala um að það sé alltaf að fjölga fólki hérna og þá getur maður farið í tölur Hagstofunnar og þá getur maður

séð per sveitarfélag að fólki af erlendu bergi fjölgar en þessum gamaldags Íslendingum er ennþá að fækka.

Það er því upplifun viðmælenda að fjölgun í samfélögunum skýrist af fjölgun erlendra starfsmanna og eru það, sbr. töflur 3, 4 og 5, aðallega karlar. Ástæðuna má rekja til þess að tilhneiging er í dreifðum byggðum að skapa störf fyrir karla og er uppbyggingin á Bakka dæmi um slíkt.

4.2.2. Atvinnutækifæri og vinnumarkaðurinn

Viðmælendur voru spurðir um atvinnutækifæri og vinnumarkaðinn almennt í samfélögunum. Fram kom að viðmælendur töldu að fjölbreytni í atvinnutækifærum hefði aukist og að fólk ætti auðveldara með að færa sig á milli starfa en áður. Þá kom fram að hinir erlendu starfsmenn ynnu aðallega í fiskvinnslu, ferðaþjónustu og í verksmiðjunni á Bakka. Einnig voru viðmælendur sammála um að vinnumarkaðurinn væri kynskiptur; þ.e. konur störfuðu við kennslu og umönnun hvers konar en karlar við sjómennsku og sem iðnaðarmenn.

Viðmælandi 6: Konur eru í meirihluta við að skera úr og karlarnir eru á sjónum og koma svo í land og hjóla hér um göturnar. Konurnar eru í meirihluta í skólunum og hjúkrun, en það er samt einn og einn karlmaður á hjúkrunardeildinni, óbreyttir starfsmenn. Sama á við í kennslunni og þá eru það karlarnir sem kenna á unglingastiginu eða eru íþróttakennarar.

Viðmælandi 19: Já, já, já, auðvitað er hann [vinnumarkaðurinn] það. Ef ég hugsa bara inn í stjórnsýsluna og þar undir, þá eru alveg skýrar línur. Karlarnir eru í „alvöru“ atvinnugreinunum og konurnar í umönnunarstörfunum og svona svolítið í ferðaþjónustunni og þjónustu.

Viðmælandi 2: Ekki nema leikskólinn bara, já og auðvitað líka á hjúkrunarheimilinu. Karlarnir eru meira í iðnaðarstörfunum og þar eru hærri laun. Ferðaþjónustan er mjög blönduð og sama má segja um bændasamfélagið.

Athyglisvert er að einn viðmælandi nefnir að í þeim störfum þar sem karlar eru í meirihluta eru launin hærri. Þetta styður þá umræðu í þjóðfélaginu að í þeim störfum þar sem konur eru í miklum meirihluta eru launin lægri.

4.2.3. Ríkjandi gildismat

Eins og kom fram í þeim tölulegu gögnum sem sett voru fram hér að framan (töflur 3, 4, 5), þá búa fleiri karlar á starfssvæðum þekkingarsetranna en konur. Það á reyndar við um allt land að höfuðborgarsvæðinu meðtöldu, en slíkt hefur ekki verið fyrir hendi á því svæði í mörg ár. Ástæðurnar eru margvíslegar, s.s. að sú atvinnuuppbygging með byggingariðnaðinum og stóriðjuuppbyggingu í forgrunni henti körlum betur en konum og að þau störf sem til verða séu frekar fyrir karla en konur. Það bendir til þess að ríkjandi gildismat sé karllægt og viðmiðin sem

sett eru henti körlum frekar en konum. Þegar viðmælendur voru spurðir um ríkjandi gildismat í samfélögunum voru flestir á því að það væri karllægt og nefndu ýmislegt máli sínu til stuðning. Ekki var munur á svörum milli karla og kvenna.

Viðmælandi 6: Það er mjög karllægt hérna, bara ég veit um skilnað hérna, bara af því að konan fór í nám og var komin með hærri laun en karlinn....hann fékk þau skilaboð í vinnunni sinni að hún væri með hærri laun og hvað væri eiginlega að honum.

Viðmælandi 19: Mér leið eins og mér hefði verið kippt 30 ár aftur í tímann í jafnréttisbaráttunni þegar ég kom þangað,...þeir [karlarnir] eru hetjurnar af því að þeir sækja sjóinn og konurnar eiga að vera mikilar húsmæður og baka og alls konar svona.....Mér líður þannig að þeir karlar sem stjórna hér, bæði opinberlega og óopinberlega, þú veist þeir sem hafa áhrif, þeir telja konur ekki til þess fallnar að byggja upp neitt sem er mikilvægt til framtíðar. Þeim finnst fyrirtækin sem konur eru að starfa í, þetta eru svona dúllufyrirtæki, þetta eru svona þjónustufyrirtæki, þetta eru ekki svona alvöru fyrirtæki eins og stóriðja og sjávarútvegur.

Viðmælandi 12: Þetta er heldur fjölbreyttara hér heldur en á smærri stöðunum þar sem er sjávarútvegur, þar sem eru enn frekar karllægari störf í kringum hann.

Viðmælendur virtust því finna fyrir því að í fámennum sjávarútvegs- og stjóriðjusamfélögum væri gildismatið karllægara heldur en í stærri samfélögum þar sem fjölbreytni í atvinnulífinu væri meiri.

4.3. Staða og hlutverk þekkingarsetra

Í þessum kafla verður fjallað um stöðu og hlutverk þekkingarsetra og þann skiling sem viðmælendur leggja í hlutverk þeirra og stöðu í samfélagsþróun. Fyrst verður fjallað um hlutverk setranna og síðan um stöðu þeirra.

4.3.1. Hlutverk þekkingarsetra

Þegar kemur að hlutverki þekkingarsetranna eru viðmælendur nokkuð sammála um hvert það sé. Það fyrsta sem viðmælendur nefna er að hlutverkið sé að auka búsetugæði samfélaga og bæta lífskjör íbúa með öflugri þjónustu og stuðningi við fjarnema og símenntun sem horfir bæði til þarfa samfélags og atvinnulífs. Þá skapa setrin störf fyrir háskólamenntað fólk sem gerir það að verkum að þeir sem horfið hafa til náms annars staðar geta komið aftur og fengið störf við hæfi. Við það ykist fjölbreytileiki í atvinnulífinu og í samfélaginu öllu.

Viðmælandi 21: En á móti kemur að þá hef ég alltaf sagt að ég byggi ekkert hérna nema af því að þekkingarsetrið er hér. Hefði ég ekki fengið vinnu hjá einhverri stofnun þess, þá hefði ég ekki séð að ég hefði haft neitt hér að gera, ekki með mína menntun.

Viðmælandi 8: En mér finnst alveg frábært að þetta skuli vera staðsett hérna og þetta er mikið nýtt af skólakrökkum sem er að læra til dæmis, af því að að staðan er mjög flott þarna, það er hægt að taka próf og alls kyns, þannig að þetta er frábært.

Viðmælandi 20: ...að setrið sé hluti af búsetugæðunum hér...

Þá nefndu viðmælendur að hlutverk þekkingarsetra væri að vera miðstöð þekkingar og skapandi hugsunar með því að stuðla að öflugu rannsóknar-, og nýsköpunar- og frumkvöðlastarfi. Þar ynnu fræðimenn sem væru sérfræðingar í sínu svæði og mikilvægt að þeir hefði frjálsar hendur um rannsóknir sem drægu fram styrkleika svæðanna og nýttu staðbundin rannsóknatækifæri.

Viðmælandi 14: ...þá er það samt að dálítið mikið af einstaklingum sem hafa komið þarna inn sem að eru frumkvöðlar og eru í dag að reka fyrirtæki sem eru byggð á því að þeir komu inn sem frumkvöðlar og fengu ráðgjöf og stuðning.

Viðmælandi 16: ...og hvetja til rannsókna og að vinna rannsóknarverkefni á svæðinu og að vera svona rannsóknarstofnun og vera svona hýsir fyrir fleiri rannsóknastofnanir, þannig að þetta [setrið] yrði svona virkur þátttakandi í samfélaginu.

Viðmælandi 17: Setrin eru stofnuð til að reyna að sinna málum í rannsóknum sem eru aðkallandi í hverjum landshluta eða að nýta staðbundin tækifæri...

Að lokum ræddu viðmælendur um að eitt af hlutverkum setranna væri að tengjast atvinnulífi og samfélagi. Nefndu viðmælendur í því sambandi samstarf atvinnulífs og rannsóknastofnana og með fræðslu og kynningu til samfélagsins um hvað þekkingarsetrin standa fyrir og geta gert fyrir íbúa.

Viðmælandi 5: ...tengingin hefur mest verið við ferðaþjónustuna...

Viðmælandi 11: ...það [setrið] hefur gert greiningar á íbúapróun og svona átt samtal um það og gefa reglulega skýrslu um að. Það er líka inni í starfsendurmenntunarmálum og svoleiðis og er mikilvægt í uppbyggingarmálum í samfélaginu.

Viðmælandi 18: Ég myndi segja að til dæmis með þessi þekkingarsetur að þau búa til einhverja brú fyrir fólk og einstaklinga sem ekki hafa haft annað tækifæri til að mennta sig til dæmis

Af ofansögðu er ljóst að viðmælendur líta svo á að hlutverk þekkingarsetra sé að auka búsetugæði og lífsgæði íbúa, að þjónusta nemendur og sinna öflugu svæðisbundunu rannsóknarstarfi og mynda tengsl við atvinnulíf og samfélag. Þannig mætti nýta þekkingarsetrin sem öflug tæki í byggðapróun.

4.2.2. Staða þekkingarsetra

Þegar orðræðan um stöðu þekkingarsetranna í samfélögunum og þróun byggða er skoðuð má segja að skilningur og upplifun viðmælenda á stöðu þekkingarsetranna sé sú að þau hafi ekki náð að uppfylla þau hlutverk sem þeir telja að þekkingarsetrin eigi að gegna.

Það sem var ofarlega í huga viðmælenda var það rekstraumhverfi sem setrin starfa í. Í því sambandi nefndu aðilar að þó að ríkisvaldið styðji setrin með árlegu fjarframlagi til rekstrar, þá byggist stór hluti af þeirra starfsemi á styrkjum og þar sé barátta um það fjármagn sem í boði er. Til þess að fá þetta fjárframlag frá ríkisvaldinu, þá þarf að uppfylla þann samning sem lagður er til grundvallar og lítill munur er á þeim samningum á milli setra.

Viðmælandi 21: Já, við fáum fjármagn beint frá ríkinu. Það fer í að uppfylla okkar skyldur gagnvart samningnum. Það er bara þessi grunnur, þessi eini starfsmaður og allt sem er umfram þarf að reka á sjálfsaflafé.

Viðmælandi 15: Framlög hafa verið nokkuð stöðug í grunninn í þó skammtímasamningum sem eru til þriggja ára. En við höfum verið gagnrýnin sérstaklega inni í símenntunargeiranum.

Viðmælandi 20: ...við erum bara á strípuðum fjárlögum...

Hins vegar voru viðmælendur sammála um að tengsl og samstarf við sveitarfélögin væri gott og skilningur væri á mikilvægi setranna í byggðaþróun. Þá styddu sveitarfélögin við starfsemina með ýmsum hætti, s.s. með því að útvega aðstöðu en mættu nýta sér betur þjónustu þeirra. Það væri stundum eins og þau færu yfir lækinn til að leita að vatninu og keyptu þjónustu annars staðar frá þegar hægt var að fá samskonar þjónustu í heimabyggð.

Viðmælandi 9: Ég held að sveitastjórnarmenn séu allir mjög jákvæðir út í setrið og stoltir af því að hafa setrið hér og að hafa þann kraft og þekkingu sem að er í því.

Viðmælandi 16: Yfirleitt semur sveitarfélagið við einhverjar arkitektarstofur, einhvers staðar. Þar er kannski ekki þessi sérþekking fyrir hendi og alls ekki þessi staðþekking heldur. Og það sér maður þegar maður les í gegnum afurðirnar. Oft koma þær hálf kjánalega út, sko, vegna þess að það skortir þessa staðþekkingu og sérfræðiþekkingu.

Viðmælandi 1: Og meðal sveitastjórnarmanna, þá hefur verið almenn sátt um mikilvægi þessarar þjónustu og starfsemi sem þarna er og það voru allir sammála um að leigja því [setrið] þetta húsnæði sem það er í á mjög góðum kjörum.

Þegar talið barst að tengslum setranna við atvinnulíf og samfélag voru viðmælendur sammála um að það mætti vera meira og betra og að setrin mættu vera sýnilegri. Þeir upplifðu að íbúar almennt væru ekki meðvitaðir um hvað setrin stæðu fyrir eða hvaða starfsemi þar færi fram. Einnig virtist atvinnulífið vera áhugalaust um að tengjast setrunum á einhvern hátt, helst að það

væri í gegnum símenntunarlutann og ferðapjónustuna. Þeir töluðu jafnvel um að setrin væru orðin að fastmótuðum stofnunum með litlum sveiganleika þar sem grasrótarstarf sem einkenndi upphafsárin væri ekki lengur til staðar.

Viðmælandi 9: Maður er kannski svona hræddur gagnvart almenningi að þeir séu ekki nógu meðvitaðir um hvað þekkingarsetrið er og hvað það er megnugt.

Viðmælandi 4: Þeir [setrið] hafa gefið það út að ef okkur [atvinnulífið] vantar námskeið þá eigum við að hafa samband við þá og þeir sjá hvort að þeir geti ekki komið því í kring.

Viðmælandi 12: Mér finnst það [setrið] ekki vera nægilega sýnilegt, mér finnst það ekki tengjast samfélaginu nægilega mikið....það er að einhverju leyti áhugaleysi samfélagsins, það er sannarlega áhugaleysi atvinnulífsins.

Þá upplifðu viðmælendur að samstarf á milli setra á landsvísu væri ekkert og að samstarf innan stofnana setranna á sínu starfssvæði mætti vera meira; hver væri að vinna í sínu horni að sínum verkefnum og menn væru svolítið sjálfhverfir og ættu það til að hugsa einungis um sína stofnun. Það samstarf sem væri einkenndist oft af því að stofnanir lána tæki sín á milli og starfsfólk í ákveðin verkefni. Lítið væri um þverfagleg rannsóknarverkefni innan setranna og að stofnanir þeirra væru oftast en ekki í samstarfi við háskólana og aðrar sambærilega stofnanir annars staðar á landinu eða við erlenda aðila hvað rannsóknarþáttinn varðar.

Viðmælandi 6: Innan okkar raða hefur verið dregið upp svona óformlega hvernig samstarfi náttúrustofa og rannsóknarsetranna ætti að vera háttað.

Viðmælandi 16: Nei, það er ekki svo mikið sko. Þau [rannsóknastofnanir á svæðinu] eru náttúrulega svolítið á öðru fræðasviði.

Viðmælandi 17: Þannig að ég held að við erum bara öll upptekin í okkar sérhæfðu verkefnum hvert á sínum stað...., en það er oft auðveldara að vinna með þeim sem eru að gera eitthvað svipað, jafnvel í útlöndum, með þeim sem þú ert vanur að vinna með.

Það virðist því að setrunum hafi ekki tekist að gera samfélaginu grein fyrir hvers konar starfsemi fram fer innan þeirra og hafi einungis tekist að ná til hluta atvinnulífs á svæðunum. Einnig virðist samstarf innan og utan setranna aðallega vera meðal þeirra sem eru í svipuðum rannsóknum og verkefnum, minna er um þverfaglegar rannsóknir.

4.3. Orðræðan um þekkingarsetrin

Þegar talið berst að því hvernig viðmælendur upplifi orðræðuna í samfélaginu um þekkingarsetrin eru þeir á einu máli um að hún sé að einhverju leyti neikvæð en hafi þó orðið jákvæðari með tímanum eftir því sem að setrin festu sig í sessi sem þjónustumiðstöðvar fyrir háskólanema og

símenntun. Neikvæða orðræðu væri frekar að finna varðandi rannsóknar- og nýsköpunarpáttinn og ástæðan væri að þeir þættir væru ekki eins sýnilegir út á við og hinn almenni íbúi tæki ekki, í eins miklu mæli, þátt í þeim.

Viðmælandi 14: Og það er verið að tala um að setrið sé fílabEinsturn og að það sé munur að geta hangið þarna dögum saman og gera ekki neitt og þykjast vera gáfaður og það kemur ekkert út úr þessu.

Viðmælandi 8: Það er svolítið verið að gera grín að því herna hvað það séu eiginlega margir að vinna þarna niðurfrá [í setrinu] og hvað sé verið að gera.

Viðmælandi 1: ...en svo er eins og ég segi að það eru ekkert allir sem þekkja starfsemina og mér finnst fólk almennt jákvætt og sérstaklega þeir sem hafa á einhvern hátt nýtt sér þjónustuna, þeir eru afskaplega ánægðir.

Þá kom fram að því fjær sem samfélögin eru frá höfuðstöðvunum, því neikvæðari væri orðræðan. Sérstaklega átti þetta við um byggðalög sem eiga undir högg að sækja, svokallaðar Brothættar byggðir. Þar væri menntunarstig lægra og íbúunum fannst þeir afskiptir, sérstaklega hvað varðar símenntunarpáttinn.

Viðmælandi 19: Hún er rosalega neikvæð, sérstaklega í brothættum byggðum. Þeim [íbúar] þykir koma lítið frumkvæði frá því [setrið] og þá er verið að fókusera á námskeiðin sem það hefur verið að bjóða upp á. Á þessum stöðum er ekki mikil vitund um allar rannsóknirnar sem verið er að vinna eða hvort þær séu til framþróunar, eru að fókusera á námskeiðin og ef það er eitthvað, þá þarf að vera svo mikið af fólki á hverju námskeiði að það gengur aldrei upp.

Viðmælandi 11: Það [setrið] hefur verið að reyna að auglýsa námskeið í brothættum byggðum, einmitt til þess að vekja athygli og áhuga á einhverju öðru heldur en í boði er, en svörunin er undir væntingum, því miður.

Viðmælandi 7: Því lægra sem menntunarstigið er, því erfiðara er að ná til fólks.

Þegar dregið er saman kemur fram að sumir þættir í starfssemi setranna eru betur kynntir meðal íbúa en aðrir og því fjær sem farið er frá höfuðstöðvunum því neikvæðari er orðræðan um setrin.

4.4. Menntun, rannsóknir og nýsköpun

Meginhlutverk þekkingarsetra lúta að menntun, rannsóknum og nýsköpun og því mikilvægt að fá fram skoðanir og upplifun viðmælenda af því hvernig setrunum hefur tekist að uppfylla þetta hlutverk sitt. Fyrst verður sjónum beint að menntahlutverki setranna, þá verður fjallað um rannsóknarhlutann og síðan verður nýsköpunin til umfjöllunar.

4.4.1. Menntun

Þekkingarsetrin þjónusta háskóla landsins með því að bjóða upp á aðstöðu fyrir fjarnema til að stunda sitt nám. Þá halda setrin utanum próftöku fyrir þá sem vilja taka þau í heimabyggð. Einungis Þekkingarnet Þingeyinga heldur utan um símenntunina á sínu svæði, en í því felst m.a. umsjón með íslenskukennslu fyrir erlenda starfsmenn og menntatækifæri fyrir þá sem eru með litla formlega skólagöngu. Fræðslunetið – Símenntun á Suðurlandi er sjálfstæð stofnun sem heldur utan um framhaldsfræðsluna á Suðurlandi í nánu samstarfi við Háskólafélagið og Nýheima Þekkingarsetur. Viðmælendur eru sammála um mikilvægi þess að þjóna bæði háskólanemum og þeim sem eru með litla formlega skólagöngu. Þeir eru gagnrýnir á hversu illa háskólarnir og þá sérstaklega Háskóli Íslands stendur sig í að bjóða upp á fjölbreyttar námsleiðir í fjarnámi. Meiri jákvæðni er að finna gagnvart hinum háskólunum, en þar sem Háskóli Íslands er með mesta námsframboðið, þá telja viðmælendur það brýnt að nemendum verði gert kleift að stunda nám í fleiri greinum en kennslu og hjúkrunarfræði með fjarnámssniði.

Viðmælandi 14: Sko, fjarnámið er bara svona eitt af grundvallarfyrirbærum til frampróunar í þessum bæjarfélögum. Við eignuðumst bara fimm hjúkrunarfræðinga á einu bretti í gegnum fjarnám og það hefði ekki gerst ef þessi valkostur hefði ekki verið fyrir hendi. Ég er nýbúin að senda Háskóla Íslands bréf þar sem ég var bara að skora á þá að vakna af þessum risaeðlublundi sínum varðandi fjarnámið.

Viðmælandi 16: ...já og geta tekið prófin hérna. Mér finnst það vera mikil og jákvæð breyting gagnvart landsbyggðinni að auðvelda fólki að vera heima hjá sér og geta tekið prófin í þekkingarsetrinu.

Viðmælandi 20: Sko, stærsta hagsmunamálið í byggðunum er að Háskóli Íslands verði sem sagt með sitt námsframboð miklu sveigjanlegra, að það sé ekki bara persónuleg ákvörðun einherrar deildar eða einstaklinga hvort að eitthvað sé hægt að stunda í fjarnámi. Ég meina, það er út í hött að segja að hægt sé að stunda nám í hjúkrunarfræði í fjarnámi en ekki í t.d. landfræði, jarðfræði, líffræði eða verkfræði, það eru engin fagleg rök fyrir því.

Það virðist vera að fyrirkomulag símenntunar og tengsl hennar við einstaklinga og fyrirtæki séu þeir þættir sem viðmælendur séu sáttir við en að pottur sé brotinn varðandi fjarnám á háskólastigi, sérstaklega af hendi Háskóla Íslands sem viðmælendur telja að sé háskóli allra landsmanna og verði að standa undir því hlutverki.

4.4.2. Rannsóknir

Rannsóknir skipa stóran sess í starfsemi þekkingarsetra og innan setranna eða í tengslum við þau starfa rannsóknastofnanir sem leggja áherslu á rannsóknir á náttúru, menningu og sögu. Þetta eru stofnanir eins og Náttúrurstofur og Rannsóknasetur Háskóla Íslands sem víða um land eru

staðsettar inni í viðkomandi setri. Allar eru þessar stofur á starfssvæðum setranna þriggja. Margar þeirra starfa saman innan og utan starfssvæða og einhverjar eru í samstarfi við framhaldsskólann á staðnum. Almennt eru viðmælendur jákvæðir út í rannsóknabáttinn en telja jafnframt að það sé sá þáttur sem almenningur eigi erfiðast með að tengja við, þar sem afrakstur rannsókna er ekki alltaf íbúum ljós og að ekki sé skilningur á því hvaða skyldum vísindamaður í háskólaumhverfi gegnir.

Viðmælandi 6: Og svo er samstarf við framhaldsskólann; þau fara í ferðir að skoða birki og fugla og við förum með sem leiðbeinendur. Þetta er hluti af þeirra námi í ákveðnum fögum.

Viðmælandi 15: En við höfum alla tíð markað þá stefnu á rannsóknar- og þróunarsviðinu að við erum sérfræðingar á svæðinu. Það sem límir okkur við aðrar rannsóknastofnanir er þekking okkar á svæðinu og viðfangsefnin geta verið hvað sem er.

Viðmælandi 17: Menn eru bara að skrifa fyrir hvor annan. Við erum búin að búa til kerfi þar sem við erum eins og hamsturinn á hjólinu. Við erum metin út frá fjölda greina sem við skrifum og í hvaða tímarit við birtum þær en ekki hvað við gefum af okkur úti í samfélaginu eða í hverju við tökum þátt þar.

Af þessu sést að væntingar til rannsóknastofnana í því samfélagi sem þær starfa í fara ekki alltaf saman við þær kröfur sem starfsmenn rannsóknastofnana eiga að uppfylla af hendi háskólaumhverfis. Samræðu um þetta hlutverk á milli háskólasamfélagsins og samfélaganna virðist því skorta.

4.4.3. Nýsköpun

Hluverk þekkingarsetranna er varðar frumkvöðlastarfsemi og nýsköpun er töluverð og voru setrin öflug á þeim vettvangi á fyrstu árum starfseminnar. Þá var Nýsköpunarmiðstöð með starfsmenn á sínum vegum sem störfuðu í setrunun en af viðmælendum að dæma hefur miðstöðin dregið úr starfsemi sinni á mörgum stöðum. Við það voru viðmælendur ósáttir. Eini aðilinn sem starfaði að nýsköpunarmálum í öllum samfélögunum var fulltrúi atvinnuþróunar sveitarfélaganna en sá aðili var á sumum stöðum hýstur í húsnæði þekkingarsetra en á öðrum fyrir utan þau og þá vantaði oft tengingar á milli. Viðmælendur voru allir á einu máli um mikilvægi nýsköpunar sem tæki til framþróunar og atvinnusköpunar í samfélögunum.

Viðmælandi 9: Hér inni voru náttúrulega starfsmaður Nýsköpunarmiðstöðvar og Matís var líka með starfsmann. Og svo bara eins og gerist í svona litlum samfélögum að það verða mannabreytingar og þá einhvern veginn horfir ríkið á það að draga það til sín. Við upplifum að Nýsköpunarmiðstöð sé að draga úr starfseminni og það virðist vera erfitt að ná samtali við þau. Og þetta er náttúrulega bara mjög dapurt,

því á meðan Nýsköpunarmiðstöð var á svæðinu, þá urðu til verkefni og það var heilmikil gróska í gangi.

Viðmælandi 19: Það er mín skoðun að þekkingarsetur og Atvinnuþróunarfélög eiga að vinna svolítið saman til að þekkingarsetrið geti aðstoðað okkur [atvinnuþróunarfélagi]ð í að átta okkur á hver þörfin sé og að við getum mótað okkar stefnu hvert við eigum að fara í atvinnuþróun.

Viðmælandi 1: ...Í raun var öllum atvinnuráðgjöfunum sagt upp og bara einn ráðgjafi varð eftir hjá samtökum sveitarfélaga, þannig að núna sjá þekkingarsetrin um atvinnuráðgjöfina.

Af þessu má sjá að skipulagsbreytingar hafa orðið á þessum málaflokki hjá sveitarfélögum og á sama tíma hefur dregið úr stuðningi ríkisvaldsins til frumkvöðla- og nýsköpunarstarfs í samfélögum. Hins vegar eru Fab lab smiðjur starfandi á tveimur starfssvæðum þekkingasetranna, á Höfn í Vöruhúsinu og á Selfossi í fjölbrautarskólanum og vísir er að Fab lab smiðju á í framhaldsskólanum á Húsavík. Líta má á þessar smiðjur sem hluta af nýsköpunarstarfi á svæðunum.

5. Niðurstöður

Í þessum kafla verða niðurstöður reifaðar og settar í samhengi við tilgang og markmið rannsóknarinnar og það fræðilega efni sem rannsóknin byggir á. Fyrst verður tilgangur og markmiðin kynnt og sú meginniðurstaða sem lesa má út úr viðtölunum. Þá verður fjallað um niðurstöður er varða samfélögin, hlutverk þekkingasetranna og orðræðuna um þau, menntun, rannsóknir og nýsköpun og sú umfjöllun verður síðan sett í samhengi við stöðu setranna í dag.

5.2. Tilgangur, markmið og meginniðurstaða

Tilgangur verkefnisins í heild er að rannsaka stöðu, hlutverk, árangur og áhrif þekkingasetra á nærsamfélagið. Meginmarkmiðin eru eins og kom fram hér að framan:

- (a) að kortleggja núverandi stöðu og hlutverkaskiptingu þekkingasetra í þremur ólíkum samfélögum: Höfn, Húsavík og Selfossi.
- (b) að rannsaka hver áhrif þessara þriggja þekkingasetra við nærsamfélagið eru.
- (c) að afla upplýsinga um viðhorf almennings í þessum samfélögum til þekkingasetra sem starfa þar.
- (d) að leita leiða til að efla starfsemi þekkingasetra enn frekar og/eða berja í þá bresti sem rannsóknin kann að leiða í ljós.

Þessi fyrsti áfangi tekur til markmiða a og b, þ.e. umfjöllun um núverandi stöðu og hlutverkaskiptingu setranna og rannsóknar á áhrifum þeirra á þau samfélög sem tilheyra starfssvæði þeirra.

Megin niðurstaðan er sú að þriggja þátta líkanið (Triple Helix model) er ríkjandi í starfsemi setranna enda ber þeim samkvæmt samningi við ríkisvaldið að efla tengsl við háskóla og rannsóknastofnanir, atvinnulíf og samfélag. Þó má finna rek (drift) í átt að samfélagslegum áherslum sem bera keim af sérstöðu samfélaganna, sérstaklega er varðar rannsóknarþáttinn sem er skilgreindur sem náttúra, menning og saga. Enda er það svo að þær rannsóknastofnanir sem starfa á svæðunum einbeita sér að rannsóknarverkefnum á þessum sviðum en slíkar rannsóknir eru oft gerðar með þarfir atvinnulífsins í huga, sérstaklega í ferðaþjónustunni, frekar en að sjónarhornið sé samfélagið sjálft og þeir sem þar búa.

5.2. Samfélögin

Upplifun viðmælenda á því samfélagi sem þeir búa í eru svipuð, hvort sem þeir búa á Norður- eða Suðurlandi. Um er að ræða sjávarútvegs-, iðnaðar- og landbúnaðarsamfélög þar sem ferðaþjónustan hefur vaxið mikið auk stóriðju og eru þær atvinnugreinar orðnir máttastólpar í atvinnulífinu á sumum stöðum. Í þessum atvinnugreinum virðist sem að þeir sem þar starfa séu í meirihluta erlent starfsfólk sem í sumum tilvikum koma og vinna tímabundið en er svo farið aftur. Þar sem uppbygging hefur verið í bygginariðnaði, sérstaklega á höfuðborgarsvæðinu, stóriðju og í einhverjum þáttum ferðaþjónustunnar á landsbyggðinni hafa orðið til störf sem virðast henta körlum betur en konum og atvinnusköpun virðist einkum beinast að því að skapa störf fyrir karla. Það sést t.d. þegar samsetning íbúafjölda á starfssvæði Þekkingarnets Þingeyinga eftir kyni er skoðuð að fjölgun karla á starfssvæðinu frá 2013 er meiri en kvenna (tafla 4) og má segja að það tengist stóriðjuuppbyggingu á svæðinu. Á næstu árum kemur svo í ljós hvort þessi kynjahalli á starfssvæði Þekkingarnets Þingeyinga muni jafnast út þegar uppbyggingunni lýkur og jafnvægi kemst á aftur.

Eins og fram kom hér að framan sýna rannsóknir að ungt fólk og konur séu líklegri til að flytja í stærri samfélög en karlar. Sýnt hefur verið fram á að ástæðurnar séu einkum fjölbreyttari atvinnutækifæri, tækifæri til áhrifa eru fleiri og félagslega virðist þeim líða betur í stærra samfélagi. Samt sem áður er enn verið að grípa til lausna, eins og stóriðjuuppbyggingar, sem virðast ekki henta konum og hafa ekki orðið til þess að íbúum viðkomandi svæða hafi fjölgað í einhverju mæli, t.d. er íbúafjöldi Austfjarða mjög svipaður nú og hann var fyrir álversframkvæmdir (Anna Guðrún Edvardsdóttir, 2016).

Sama orðræðan virðist hafa verið ríkjandi þegar uppbygging þekkingarsamfélaga víðs vegar um land var í algleymingi. Eins og fram kom hjá viðmælenda um tilurð þekkingaruppbyggingarinnar var mikil áhersla á að fá háskólastarfsemi á öll landssvæði og í raun var um stóriðjuorðræðu að ræða því krafan var um að stofnaðir yrði háskólar með öllu tilheyrandi sem myndu skapa störf. Segja má að á meðan slík orðræða er ríkjandi mun rými fyrir aðrar lausnir sem hafa t.d. sjálfbærni og seiglu samfélaga að leiðarljósi ekki skapast.

Þekkingarsetrin skapa störf fyrir háskólamenntað fólk og eins og kom fram hjá viðmælendum gera þau ungu háskólamenntuðu fólki kleift að snúa „heim“ aftur. Eins og kom fram í töflum 6 og 7 eru konur í mikilum meirihluta háskólanema bæði í stað- og fjarnámi. Hins vegar sýna rannsóknir að nám skilar konum ekki því að þær stækki athafnaráými sitt eða auknum áhrifum í samfélögunum. Þær styrkja sig faglega og fjárhagslega í kvennarýminu en einmitt þar eru launin ekki í samræmi við lengd námsins og ábyrgð þeirra starfa sem þær mennta sig til, s.s. kennsla og hjúkrunarstörf (Anna Guðrún Edvardsdóttir, 2016; Edvardsdóttir, 2013; Byrne, Duvvury, Macken-Walsh og Watson, 2013; Pini, Moletsane og Mills, 2014; Karlsdóttir og Ingólfssdóttir, 2011). Hins vegar er það áhugavert hversu margar konur veita stofnunum í Nýheimum forstöðu og getur það bent til þess að þar sem rými fyrir háskólamenntaðar konur að stækka athafnaráými sitt.

Eins og kom fram hjá viðmælendum töldu þeir að í samfélögum á starfssvæði setranna væru karllæg gildi ríkjandi, þrátt fyrir að samfélögin væru orðin fjölmennningarlegri. Þeir nefndu ýmsar ástæður fyrir mati sínu á ríkjandi gildum en eitt af því væri kynskiptur vinnumarkaður þar sem karlastörf væru hærra metin í launum en kvennastörf.

Einn viðmælandi lýsti sinni upplifun á ríkjandi orðræðu, gildismati og mikilvægi setra til þess að mynda ákveðið mótvægi inn í orðræðuna á eftirfarandi hátt:

En mér finnst líka, fyrst við erum að tala um orðræðuna að þekkingarsetrið er alveg „krúsjal“ í að konur vilji vera hérna því það býður upp á störf og framþróun sem að annars væri ekki. Að mér finnst að þegar ég er að tala, byggt á minni reynslu og ég nota náttúrulega óspart að ég hafi búið á svæðinu [fyrir austan] þegar uppbyggingin var þar og ber það mikið saman, að þó að ég sé að tala, byggt á reynslu og þekkingu, að þá er ekki hlustað á mig, þó svo að þeir sem eru í kringum mig viti að ég hafi reynsluna í þessu. En það sem að karlmenn gera, þeir endurtaka bara hlutina aftur og aftur og vona bara á endanum að fólk segi bara já og amen. Þeir hafa náttúrulega ýmsa reynslu og sumir hafa bara fína reynslu, en þeir eru óhræddir að tala um allt, þó þeir hafi ekki reynsluna og bara segja sínar skoðanir og fullyrða að þær séu réttar. Mér finnst þetta mjög áhugavert og þetta breytist ekkert fyrr en að karlar átti sig á því að þeir eru að gera þetta.

Af þessu sést að ríkjandi karllægum gildum er viðhaldið af þeirri orðræðu sem greina má í samfélögunum og að til þess að unnt sé að breyta henni þurfa íbúar að átta sig á hvernig orðræða þeirra um ýmis mál í samfélaginu er og hvernig hún er sett fram.

5.3. Hlutverk og staða þekkingarsetra

Þegar borin eru saman svör viðmælenda um hvert sé meginhlutverk setranna og það sem ríkisvaldið setur fram er ekki alger samhljómur þar á milli. Hafa verður í huga að ríkisvaldið leggur setrunum til fjármagn til rekstrar og gerir um það samning við setrin sem þau verða að uppfylla. Á meðan viðmælendur leggja áherslu á samfélagslegt hlutverk setranna með eflingu samfélaga og auknum lífsgæðum íbúa hver á sínu starfssvæði, liggja áherslur ríkisvaldsins í eflingu þekkingarstarfsemi og rannsóknum sem byggja á sérstöðu samfélaga og að tengja setrin við háskóla, rannsóknastofnanir og staðbundið atvinnulíf.

Þegar svör viðmælenda um stöðu setranna í dag eru skoðuð er ljóst að upplifun þeirra er að setrunum hafi ekki fyllilega tekist að ná út í samfélagið eða hafi tekist að efla tengsl við atvinnulífið. Það er helst við ferðapjónustuna sem tengsl hafa myndast. Íbúar væru ekki alltaf meðvitaðir um hvers konar starfsemi færi fram í setrunum, helst væri það símenntunarpátturinn sem íbúar þekktu. Þá var einnig staðan sú að samvinna innan stofnana setranna væri mismikil.

Eins og niðurstöður sýna eru setrin í dag að vinna eftir þriggja þátta líkaninu (Triple Helix model) en í því líkani endurspeglast kröfur ríkisvaldsins. Þau vantar hins vegar að finna út hvernig þau geti eflt tengslin við samfélagið. Með því að draga fjögurra og fimm þátta líkanið, þ.e. samfélag og umhverfi með meðvituðum hætti inn í starfsemi sína koma þau til móts við kröfur samfélagsins. Því ef nota á þekkingarsetrin sem byggðapróunartæki til að skapa sjálfbær samfélög sem sýna seiglu verða setrin að vera leiðandi í að dýpka tengslin við umhverfislega, félagslega og menningarlega þætti. Það gæti breytt orðræðunni um setrin en umfjöllun um hana er að finna í kaflanum hér að neðan.

5.4. Orðræðan um þekkingarsetrin

Svör viðmælenda um upplifun þeirra um ríkjandi orðræðu um þekkingarsetrin er mjög svipuð á svæðunum en í stuttu máli má segja að þeir þættir þar sem orðræðan er jákvæð tengjast þjónustu við háskólanema í fjarnámi auk símenntunar. Hún er sá þáttur sem er vel kynntur og flestir íbúar þekkja, þar sem margir, á einhverjum tímavörðum, hafa notið hennar. Orðræðan er neikvæð gagnvart rannsóknarþættinum því oft á tíðum eiga íbúar erfitt með að skilja eðli rannsóknarstarfs, þar sem þeir þekkja ekki til starfseminnar og rannsóknastofnanir ekki verið nægilega vakandi fyrir því að kynna starfsemi sína. Segja má að þessi neikvæða orðræða um rannsóknarþáttinn

endurspegli hin ríkjandi karllægu gildi með áherslu á áþreifanlega afurð og atvinnusköpun. Innan margra rannsóknastofnana hafa starfsmennirnir hlutverki að gegna gagnvart þeim rannsókna- og háskólastofnunum sem þeir starfa í og það hlutverk fer ekki saman við áherslur sem samfélagið krefur þá um. Eins og fram kom hér að framan voru væntingar samfélaganna um háskólauppbyggingu á öðrum nótum en svo varð. Í stað háskóla með fjölda nemenda og kennara voru stofnuð setur með fáum starfsmönnum sem íbúar virðast eiga í erfiðleikum með að skilja hvert starfssviðið sé.

Ljóst er að hér þurfa að fara fram samræður á milli setra og samfélags um starfsemina. Samfélögin sjálf þurfa að sýna setrunum skilning, styðja við starfsemi þeirra og taka þátt í að þróa þau þannig að þau séu sannarlega að vinna fyrir þau samfélög sem þau þjóna. Jafnframt þurfa háskólastofnanir að sýna því skilning að lítil starfseining á landsbyggðinni gegnir samfélagslegu hlutverki til jafns við fræðimennsku og greinaskrif.

5.5. Háskólanám, rannsóknir og nýsköpun

Þegar skoðuð eru svör viðmælenda um námsframboð háskólanna þá er samhljómur á milli svæða um að háskólarnir séu ekki standa undir væntingum hvað varðar fjölbreytni námsleiða sem í boði eru í fjarnámi. Sérstaklega eru viðmælendur ósáttir við Háskóla Íslands í þessu sambandi og telja hann engan veginn vera að standa sig sem háskóli allra landsmanna. Ljóst er að umræður þurfa að fara fram á milli háskólanna, þekkingarsetranna og ríkisvaldsins um hvernig þessum málum verði fyrirkomið í framtíðinni. Þekkingarsetrin verða að leiða þessa umræðu því þau þekkja orðræðuna og þörfina hvert í sínu heimahéraði og að hafa það að leiðarljósi að nám eigi almennt að vera hægt að stunda í fjarnámi. Einungis þannig er hægt að tala um að það ríki jafnrétti til náms á öllu landinu.

Þegar kemur að svörum viðmælenda er varðar rannsóknir og nýsköpun eru svörin svipuð eftir starfssvæðum setranna. Skilningur á eðli rannsókna í samfélaginu er takmarkaður og íbúar eiga erfitt með að samsama sig þessum þætti. Fram kemur að meirihluti rannsóknastofnana starfa á sviðum náttúru, menningar og sögu og má segja að það séu þau lönd sem rannsakendum er beitt á. Verið er að nýta staðbundnar aðstæður til rannsókna. Hins vegar þurfa rannsóknastofnanir að kynna íbúum fræðileg gögn og niðurstöður rannsókna sinna til að ná til samfélagsins. Hægt er að nýta til þess staðarnálgun sem leggur áherslu á staðarvitund og skilning, byggir í senn á vísindalegri þekkingu og staðarþekkingu, skapar rými fyrir ígrundun og mat, og býr þannig til tækifæri fyrir íbúa til að vera virkir þátttakendur í mótun eigin samfélags (Anna Guðrún Edvardsdóttir, 2016). Rannsóknir hafa sýnt að slíkt er mikilvægt fyrir vellíðan íbúa (Hogan og fl., 2014).

Svör viðmælenda um frumkvöðla- og nýsköpunarstarf á starfssvæðunum voru á þá leið að á uppbyggingarárum setranna hefði Nýsköpunarmiðstöð verið öflug í frumkvöðla- og nýsköpunarstarfi en á síðustu árum hefði miðstöðin dregið úr starfsemi sinni á landsbyggðinni og við það voru viðmælendur ósáttir. Einnig höfðu orðið skipulagsbreytingar í Atvinnuþróunarfélögum á starfssvæðunum. Í þessum málaflokki þurfa setrin að taka af skarið og hefja viðræður við þá aðila sem starfa í nýsköpunargeiranum með það að markmiði að efla starfsemina. Það geta setrin gert með því að tengjast Fab lab smiðjunum sem eru starfandi á svæðunum og tengja starfsemi þeirra við samfélögin. Á Selfossi og Húsavík eru smiðjurnar staðsettar inni í framhaldsskólunum og þá er hætt á að þær lokist þar inni og verði einungis nýttar af nemendum viðkomandi skóla. Á Höfn er Fab lab smiðjan í sérhúsnæði. Það hefur gert það að verkum að íbúar, fyrirtæki og stofnanir hafa greiðan aðgang að henni auk nemenda grunn- og framhaldsskólans. Einnig þarf að tengja betur saman rannsóknastofnanir og nýsköpunarstarf þar sem unnið er með staðbundna þekkingu.

6. Samantekt

Þegar dregnar eru saman niðurstöður þessarar greiningarvinnu kemur m.a. í ljós að samfélögin á starfssvæðum þekkingarsetranna eru frekar lík og glíma við það sama; fólksfækkun og einhæfni í atvinnulífi. Nýja áskorunin er fjöldi þeirra erlendu starfsmanna sem annað hvort flytja á svæðin til frambúðar eða dvelja tímabundið við störf. Erfitt er að fá þessa aðila til að taka þátt í samfélaginu og hér gætu þekkingarsetrin verið leiðandi í rannsóknum á þessu sviði og þróun aðferða til að taka á þessari áskorun.

Þau þrjú setur sem hér voru til rannsóknar starfa eftir hugmyndafræði þriggja þátta líkansins (Triple Helix model). Þau eru sjálf ekki ólík í uppbyggingu, þó breytileiki sé í viðfangsefnum enda byggja þau starfsemi sína á svipuðum samningum við ríkisvaldið. Mismunandi áherslur eru í skipulagi og starfsemi setranna en þau starfa öll á sama sviði; þ.e. menntun, menningu, rannsóknum og nýsköpun og innan þeirra starfa sömu rannsóknastofnanir sem stunda rannsóknir á sviði náttúru, menningar og sögu. Þá starfa setrin að menntauppbyggingu á sínu starfssvæði með áherslu á þjónustu við nemendur í fjarnámi og á sviði framhaldsfræðslu. Þá er mikilvægt fyrir setrin að flétta inn í starfsemina samfélag og umhverfi (Quadruple og quintuple helix model) og ná þannig til samfélagsins. Markmiðið ætti að vera að skapa sjálfbær samfélög sem sýna seiglu og vinna ætti út frá staðarnálgunarhugmyndafræðinni (place-based approach).

Í því sambandi er mikilvægt að setrin hafi frumkvæði að því að málefni ungs fólks og kvenna verði skoðuð sérstaklega. Eins og sýnt var hér að framan flytjast konur frekar úr smærri

samfélögum og einnig nýta þær sér fjarnámsmöguleikann í meira mæli en karlar. Vegna þess að konur virðast hafa úrslitavald hvar fjölskyldan setur sig niður er brýnt að skoða hvað það er sem veldur því að konur flytja og hvað þurfi að vera til staðar svo þær vilji búa í smærri samfélögum. Þar sem eitt af markmiðum setranna er að auka lífsgæði íbúa eru setrin í lykilstöðu til þess að kortleggja hver staðan er, hvað veldur og laga starfsemina að þessum hópi. Einnig að vinna með samfélaginu við að breyta því sem þarf, t.d. þeirri karlamenningu sem virðist vera ríkjandi.

Þekkingarsetur á landsbyggðinni standa á ákveðnum tímamótum. Þau hafa fest sig í sessi hvert á sínu starfssvæði og rykið hefur sest. Hætta er á ákveðinni stöðnun í starfseminni og þurfa setrin sífellt að leita leiða til þess að það gerist ekki. Með þessu rannsóknarverkefni er vonast til að skilningur á núverandi stöðu komi fram og að hugmyndir um aðgerðir verði til. Í næsta áfanga verður leitað til íbúa og þeir spurðir um skoðanir og upplifanir sínar á starfsemi setranna. Fróðlegt verður að sjá hvort að samhljómur er á milli þeirra og viðmælendanna í þessum fyrsta áfanga.

Heimildaskrá

Alþingi. (1999). Þingsályktun um stefnu í byggðamálum fyrir árin 1999 – 2001. Nr. 6/123. Sótt í janúar 2018 af <http://althingi.is/altext/123/s/0957.html>.

Alþingi. (2002). Þingsályktun um stefnu í byggðamálum fyrir árin 2002 – 2005. Nr. 30/127. Sótt í janúar 2018 af <http://www.althingi.is/altext/127/s/1470.html>

Alþingi. (2011). Þingsályktun um stefnumótandi byggðaaætlun fyrir árin 2010 – 2013. Nr. 23/139. Sótt í janúar 2018 af <http://www.althingi.is/altext/139/s/1328.html>

Alþingi. (2014). Þingsályktun um stefnumótandi byggðaaætlun fyrir árin 2014 – 2017. Nr. 21/143. Sótt í janúar 2018 af <http://www.althingi.is/altext/143/s/1083.html>

Alþingi. (2018). Þingsályktun um stefnumótandi byggðaaætlun fyrir árin 2018 – 2024. Nr. 24/148. Sótt í janúar 2019 af <https://www.althingi.is/altext/148/s/1242.html>

Anna Guðrún Edvardsdóttir. (2016). *The interaction of the knowledge society and rural development in Iceland and Scotland*. Ph.D ritgerð frá Menntavísindasviði Háskóla Íslands. Sótt í janúar 2018 af <https://opinvisindi.is/handle/20.500.11815/162>

Berck, T., Tano, S., og Westerlund, O. (2016). Regional sorting of human capital: The choice of location among young adults in Sweden. *Regional Studies* 50(5), 756-770.

Bjarnason, Th., & Thorlindsson, Th. (2006). Should I stay or should I go? Migration expectations among youth in Icelandic fishing and farming communities. *Journal of Rural Studies* 22, 290-300.

Byggðastofnun. (1999). Byggðir á Íslandi – aðgerðir í byggðamálum. Leiðbeinandi skýrsla til stjórnvalda við aðgerðir í byggðamálum. Sótt í janúar 2018 af https://www.byggdastofnun.is/static/files/Skyrslur/byggdir_a_islandi.pdf

Byrne, A., Duvvury, N., Macken-Walsh, A., og Watson, T. (2013). Gender, power and property: "In my own right". A *RERC Working paper series*, 2-20. Sótt í febrúar 2019 af https://aran.library.nuigalway.ie/bitstream/handle/10379/4595/Gender_Power_and_Property_WP.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Carayannis, E. G., og Campbell, D. F. (2012). Mode 3 Knowledge Production in Quadruple Helix Innovative Systems. Twenty-first century democracy innovation and entrepreneurship for development. *Business* 7, 1-63.

Carayannis, E. G., og Rakhmatullin, R. (2014). The quadruple/quintuple innovation helixes and smart specialisation strategies for sustainable and inclusive growth in Europe and beyond. *Journal of the Knowledge Economy* 5, 212-239.

Charmichael, T., og Cunningham, N. (2017). Theoretical data collection and data analysis with gerunds in constructivist grounded theory study. *The Electronic Journal of Business Research Methods* 15(2), 59-73

Colapinto, C., og Porlezza, C. (2012). Innovation in creative industries: from the quadruple helix model to the systems theory. *Journal of the Knowledge Economy*, 3, 343-352.

Edvardsdóttir, A. G. (2013). Place and space for women in a rural area in Iceland. *Education in the North*, 20(Special Issue), 71-82.

Etzkowitz, H., & Leydesdorff, L. (1995). The triple helix-university-industry-government relations: a laboratory for knowledge based economic development. *EASST Review* 14, 14-19.

Fjármála- og efnahagsráðuneytið. (2018). Tillaga til þingsályktunar um fjármálaáætlun fyrir árin 2019-2023. Sótt í febrúar 2019 af <https://www.stjornarradid.is/lisalib/getfile.aspx?itemid=4d14dc20-3824-11e8-942a-005056bc530c>

Hagstofa Íslands. (2019a). Mannfjöldi eftir kyni 1998-2018. Sótt í febrúar 2019 af https://px.hagstofa.is/pxis/pxweb/is/lbuar/lbuar_mannfjoldi_2_byggdir_sveitarfelog/MANO2001.px/table/tableViewLayout1/?rxid=a0a6db92-8501-41b7-91f5-64bec831b256

Hagstofa Íslands. (2019b). Landsmönnum fjölgar um 2,4% á milli ára. Sótt í mars 2019 af <https://hagstofa.is/utgafur/frettasafn/mannfjoldi/mannfjoldinn-1-januar-2019/>

Hagstofa Íslands. (2019c). Mannfjöldi eftir kyni og sveitarfélögum 1998-2019. Sótt í mars 2019 af https://px.hagstofa.is/pxis/pxweb/is/lbuar/lbuar_mannfjoldi_2_byggdir_sveitarfelog/MANO2001.px/table/tableViewLayout1/?rxid=f00401f2-c476-4d2b-b633-e56c067c569d

Hagstofa Íslands. (2019d). Mannfjöldi eftir kyni og sveitarfélögum 2003-2019. Sótt í mars 2019 af https://px.hagstofa.is/pxis/pxweb/is/lbuar/lbuar_mannfjoldi_2_byggdir_sveitarfelog/MANO2001.px/table/tableViewLayout1/?rxid=87ea0a20-6040-4195-bf1d-35f4a34c3e49

Hagstofa Íslands. (2019e). Mannfjöldi eftir kyni og sveitarfélögum 2003-2019. Sótt í mars 2019 af https://px.hagstofa.is/pxis/pxweb/is/lbuar/lbuar_mannfjoldi_2_byggdir_sveitarfelog/MANO2001.px/table/tableViewLayout1/?rxid=e6604752-b2f9-4c97-b4a8-f7f7bbf2fb86

Hagstofa Íslands. (2019f). Mannfjöldi eftir kyni og sveitarfélögum 2003-2018. Sótt í mars 2019 af https://px.hagstofa.is/pxis/pxweb/is/lbuar/lbuar_mannfjoldi_2_byggdir_sveitarfelog/MANO2005.px/table/tableViewLayout1/?rxid=37cfb356-2367-42df-838f-c760cb1c6896

Hagstofa Íslands. (2019g). Nemendur eftir skólastigi, tegund náms, almennu sviði og kyni 1997-2017. Sótt í febrúar 2019 af https://px.hagstofa.is/pxis/pxweb/is/Samfelag/Samfelag_skolamal_4_haskolastig_0_hsNemendur/SKO04103.px/table/tableViewLayout1/?rxid=e2fb4aa1-c89a-4f87-9051-ecf53e60a51c

Hagstofa Íslands. (2019h). Nemendur ofan grunnskóla eftir skólastigi, lögheimili, kennsluformi og kyni 1997-2017. Sótt í febrúar 2019 af https://px.hagstofa.is/pxis/pxweb/is/Samfelag/Samfelag_skolamal_0_yfirlit/SKO00003.px/table/tableViewLayout1/?rxid=31b82fce-7699-466f-a559-c6535086f8e2

Háskólafélag Suðurlands. (e.d.). Um okkur. Sótt í febrúar 2019 af <https://hfsu.is/um-okkur/>

Heng, L. H., Othman, N. F. M., Rasli, A. M., & Iqbal, M. J. (2012). Forth pillar in the transformation of production economy to knowledge economy. *Procedia – Social and Behavioural Science* 40, 530-536.

Hills, G. J., & Lingard, R. (2003). *UHI – the making of a university*. Edinburgh Dunedin Academic Press.

Hogan, A., Carson, D., Cleary, J., Donnelly, D., Houghton, K., Philips, R., & Tanton, R (eds). (2014). *Community adaptability tool. Securing the wealth and wellbeing of rural communities*. A report done for the Australian Government as a part of RIRDC project no. PRJ-008426.

Karlsdóttir, A., og Ingólfssdóttir, A. (2011). Gendered outcomes of socio-economic restructuring: A tale from a rural village in Iceland. *NORA-Nordic Journal of Feminist and Gender Research*, 19(3), 163-180

Kolehmainen, J., Irvine, J., Stewart, L., Karasconyi, Z., Szabó, T., Alarinta, J., & Nordberg, A. (2016). Quadruple helix innovation and the knowledge-based development: lessons from remote, rural and less-favoured regions. *Journal of the Knowledge Economy* 7, 23-42.

Leibert, T. (2016). She leaves, he stays? Sex-selective migration in rural East Germany. *Journal of Rural Studies* 43, 267-279.

Lindqvist, M., Olsen, L. S., & Baltzopoulos, A. (2012). Strategies for interaction and the role of higher education institutions in regional development in the Nordic countries. Skýrsla frá Nordregio. Sótt í janúar 2018 af http://www.nordregio.se/Global/Publications/Publications%202012/NR2012_02.pdf

Manning, J. (2017). In vivo coding. Í Matthes, J. (ed.), *The international encyclopedia of communication research methods*. New York, NY, Wiley-Blackwell.
DOI: <https://doi.org/10.1002/9781118901731.iecrm027>

Menntamálaráðuneytið. (2003). *Skýrsla vinnuhóps menntamálaráðherra um háskólanámssetur á Austurlandi*. Sótt í febrúar 2019 af <https://www.stjornarradid.is/media/menntamalaraduneyti-media/media/ritogskyrslur/austurland.pdf>

Menntamálaráðuneytið. (2004). *Skýrsla vinnuhóps um háskólasetun á Vestfjörðum*. Sótt í febrúar 2019 af <https://www.stjornarradid.is/media/menntamalaraduneyti-media/media/ritogskyrslur/vestf.pdf>

Mennta- og menningarmálaráðuneytið. (2010). *Áfangaskýrsla um þekkingarsetur á Íslandi*. Sótt í janúar 2019 af <http://brunnur.stjr.is/mrn/utgafuskra/utgafa.nsf/SearchResult.xsp?documentId=A2D12EAAB1B61A6500257781004BFAE0&action=openDocument&SessionID=CUWK7R59EV>

NIKK Norden og Nordic Council of Ministers. (2018). Rural realities in the Nordic countries. Myndskeið af Youtube sótt í febrúar 2019 af <https://www.youtube.com/watch?v=8RJoQ0CyVWM&feature=youtu.be>

Norðurlandaráð og Norræna ráðherranefndin. (2018). „Kúl að vera kona í jaðarbyggð“. *Fréttir*. Sótt í febrúar 2019 af <https://www.norden.org/is/news/kul-ad-vera-kona-i-jadarbyggd>

Nýheimar Þekkingarsetur. (2018). Fréttir - Starfið í Nýheimum. Sótt í febrúar 2019 af <https://nyheimar.is/starfid-i-nyheimum/>

Nýheimar Þekkingarsetur. (e.d.). Starfsemi í Nýheimum. Sótt í febrúar 2019 af <https://nyheimar.is/starfsemi-i-nyheimum/>

Nielsen, H. (2010). Universities in Regional Systems of Innovation: Has the rural research centre in Höfn enhanced the interaction between the university and local actors? MA ritgerð frá CIRCLE og Háskólans í Lundi. Sótt í janúar 2018 af http://esst.eu/wp-content/uploads/Nielsen_H_Thesis1.pdf

Nordberg, K. (2015). Enabling regional growth in peripheral non-university regions- the impact of a quadruple helix intermediate organisation. *Journal of the Knowledge Economy* 6, 334-356.

Pini, B., Moletsane, R., og Mills, M. (2014). Education and the global rural: feminist perspective. *Gender and Education*, 26(5), 453-464.

Sveinn Aðalsteinsson. (2008). Háskólafélag Suðurlands. Þekking skapar sóknarfæri. Skýrsla um myndun mennta- og rannsóknaklasa á Suðurlandi. Sótt í febrúar 2019 af https://hfsu.is/wp-content/uploads/2017/11/HfSu_addragandi.pdf

Välimaa, J., & Hoffmann, D. (2008). Knowledge society discourse and higher education. *Higher Education* 56(3), 265-285.

Þekkingarnet Þingeyinga. (e.d1.). Starfsemi. Sótt í febrúar 2019 af <http://www.hac.is/um-stofnunina/saga/>

Þekkingarnet Þingeyinga. (e.d2.). Starfssvæði. Sótt í febrúar 2019 af <http://www.hac.is/starfssvaedi/>

Þóroddur Bjarnason, Ingi Rúnar Eðvarðsson, Ingólfur Arnarson, Skúli Skúlason og Kolbrún Ósk Baldursdóttir. (2016). Svæðisbundin áhrif íslenskra háskóla. *Tímarit um uppeldi og menntun* 25(2), 265-287.